

XVII. Yüzyıl Bursa'sında Halka Yemek Dağıtım Hizmetleri [Vakfiye ve Vasiyetnameler Işığında]*

*Meal Distribution Services to the Public in 17th Century Bursa
[In the light of the Waqfiyyas and the Testaments]*

Samettin Başol*

MAKALE BİLGİSİ

Araştırma Makalesi Research Article

Sorumlu yazar:
Corresponding author:

* Tokat Gaziosmanpaşa
Üniversitesi
Fen-Edebiyat Fakültesi
sametbasol@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2938-324X

Başvuru / Submitted :
22 Kasım 2022

Kabul / Accepted :
2 Şubat 2023

DOI: 10.21021/osmed.1208802

Atıf/Citation:

Başol, S. "XVII. Yüzyıl
Bursa'sında Halka Yemek
Dağıtım Hizmetleri
[Vakfiye ve Vasiyetnameler
Işığında]". Osmanlı Medeniyeti
Araştırmaları Dergisi, 16 (2023):
145-172.

Benzerlik / Similarity : %6

Öz

Türklerde yemek dağıtım ve ikramı geleneği köklü bir geçmişe sahiptir. Bu uygulamanın bir ayağı Orta Asya Türk toplumlarındaki töreye diğer ayağı İslam an'anesine kadar uzanır. Meseleye Osmanlı Devleti zamanından bakılacak olursa hükümdarlar ve devlet adamları kurdukları vakıflarla ve imarethanelerle her fırsatta halka yemek dağıtım, yedirmeyi önemli bir iş saydılar. Osmanlı toplumunda birçok kişi de vakıflar veya vasiyetler yoluyla yemek dağıtım ve halkı doyurma geleneğini sürdürdüler.

Makalenin amacı on yedinci yüzyıl Bursa'sında toplumun hayır amaçlı yemek hazırlama ve dağıtım geleneğini belgeler üzerinden ortaya koymak ve değerlendirmektir. Burada ele alınan esas konu imarethanelerden halka sunulan kurumsal yemek servisi işi değil, bireysel olarak yemek dağıtım hizmetidir. Bursa'da o dönemde toplumun hangi tabakasından kişiler yedirip içirme amaçlı vakıf kurmuşlardır? Dağıtılan yemeklerden toplumun hangi kesimleri yararlanabilmiştir? Belgelerde, ikram edilen yiyecek içecek türlerine örnekler var mıdır? Hazırlanan yemeklerin nerede ve ne zaman yeneceğine dair bilgiler mevcut mudur? Çalışmada bu türden sorulara cevaplar aranmıştır. Konu Bursa şehir merkezine ait vakfiye ve vasiyetname türü belgeler üzerinden araştırılmıştır. Söz konusu belgeler doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Bursa Toplum, 17. Yüzyıl, Yemek Dağıtım Hizmeti, Halkı Doyurma, Vakfiye ve Vasiyetnameler.

Abstract

The tradition of food distribution and catering in the Turks has a long history. One leg of this practice extends to the customs in Central Asian Turkish communities and the other to the Islamic moment. Given the time of the Ottoman State, the rulers and statesmen have considered it an important job to distribute food to the public at every opportunity with the foundations and public kitchens they have established. Many people in the Ottoman society continued the tradition of distributing food and feeding people through the waqfs or testaments.

The purpose of the article is to present and evaluate the society's tradition of food preparation and meal distribution for charity, through documents in the seventeenth century Bursa. The main topic covered here is not the business of corporate food service offered to the public from the imarets/soup kitchens, but the food distribution service as an individual. In Bursa, at that time, people from which segments of the society established a foundation to help them eat and drink? Which segments of the society could benefit from the meals distributed? In the documents, are there any examples of the types of food and beverages offered. Is there any information about where and when the prepared meals will be eaten? In the study, answers to such questions are sought. The subject has been researched through the waqfiyya and testaments type documents belonging to the center of Bursa city. These documents have been evaluated by the document analysis method.

Keywords: Bursa Society, Seventeenth Century, Food Delivery Service, Feed the People, Waqfiyya and Testaments.

* Bu çalışma, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü bünyesinde hazırlanan doktora tezinden üretilmiştir. İlgili bölüm yeni belge, bilgi ve yorumlarla genişletilerek yeniden yazılmıştır.

Giriş

Türklerde halkın beslenmesi, giyim kuşamının sağlanması ve refah içinde yaşatılması töreye dayalı bir anlayıştı. Töreden doğan bu anlayışa göre halka yemek yedirmek ve dağıtmak, hakanların yerine getirmesi beklenen önemli bir sorumluluktur. Halk ve görevlileri yedirip doyurmak, hükümdar katında hem kağanlığın şanından hem de meşruiyetinden görülürdü¹. Bu gerekçeyle Hanın başkanlık ettiği, yüksek askeri-idari devlet görevlilerinin katıldığı toplantılar/toylar, çoğunlukla ziyafetli olur ve belirli bir teşrifat düzeninde gerçekleşirdi². Orta Asya Türk töresi ile devlet ve toplum geleneklerinden gelen bu uygulama sonraki dönemlerde de yaşamaya devam etti.

İslamiyet iman esaslarına, kulluğa, ibadet ve adalete önem verdiği gibi aynı zamanda insanlar arasında birlik ve yardımlaşmaya da değer veren bir dindi. Bu minvalde İslam Dini'ne göre kimsesizlere, muhtaçlara yardım etmek, aç olanları doyurmak, susuz kalmışlara su vermek büyük bir hayır, sevap ve erdemdi. Elinde olanı paylaşmak, başkalarına ikram edip yedirip doyurmak da bu daireden sayılırdı³. İslam'ın belirtilen yöndeki buyrukları, Türklerin töreden getirdikleri yedirip doyurma gelenekleriyle bütünleşti. Bu suretle Türk-İslam toplumlarında yemek yedirip dağıtma işi hem hükümdarlarla devlet ricali katında, hem de halk arasında yaygınlaştı.

Osmanlı Devleti'nde, hatırı sayılır kalabalık guruplara yıl boyunca düzenli bir yemek dağıtımı⁴ işini üstlenen kurumlar vakıf imarethanelerdi. İmparatorluk mutfakları ya da halk aşevleri sayılan bu müesseselerde hazırlanan yemekler değişik kesimden insanlara parasız servis edilirdi⁵. Aslında bir imarethane tesis edip burada günde iki üç öğün aş hazırlatmak ve ihtiyaç sahiplerine dağıtmak, o günün koşullarında kolay bir iş değildi, dahası külfetli ve çok yönlü bir meseleydi. Böyle bir faaliyeti sürdürmek geniş ölçekli bir teşkilat ve organizasyonu da gerekli kılıyordu. İmarethanelerde her gün düzenli yiyecek-içecek hazırlığı ve dağıtımı, her şeyden önce bol, çeşitli ve kesintisiz ulaşacak tarım ürünü arzına, nitelikli bir taşıma lojistiğine, mekana, istihdama ve önemli bir mali güce dayalıydı. İşte bu yüzden Osmanlı toplumunda imarethaneleri çoğu zaman başta hükümdarlar, hanedan ve saray mensupları ile yüksek dereceli devlet görevlileri kurdu, gerekli finansman, görevli ve organizasyonu da onlar temin etti⁶. Vakıf sistemi çerçevesinde teşkil edilen ve genellikle bir külliye içinde yer alan bu müesseseler⁷ halkın hizmetine sunuldu. Böylece, Türk ve İslam

¹ Orta Asya Türk devletlerinde Hanın belirli zamanlarda, devlet ileri gelenlerine ve halka törenlerde ziyafet vermesi de hükümdarlık gereği idi. İbrahim Kafesoğlu, *Türk Milli Kültürü* (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993), 257; Aydın Taneri, tarihi süreç içerisinde Türk hükümdarının bir 'baba' gibi telakki edildiğini, bu gerekçeyle de hükümdarın milletini doyurmak ile yükümlü baba olarak tanıdığını ifade eder. Aydın Taneri, *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün* (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1993), 157.

² Bk. Abdülkadir İnan, "Orun ve Ülüş Meselesi". *Makaleler ve İncelemeler*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987), 241-254; Kafesoğlu, age., s. 244, 250.

³ Bu ilkelerin 13. yüzyıl Anadolu'sunda Türkler arasında yayılan fütüvvet anlayışı ve ahiliğin temel düsturlarından olduğu da burada hatırlanmalıdır.

⁴ Günde iki öğün yemek dağıtılan büyük imarethanelerde günlük 1000-2000 kişiye yetecek kadar yemek pişirildiği ve dağıtıldığı düşünülmektedir. Zeynep Tarım Ertuğ, "İmaret", TDV İslam Ansiklopedisi, 22 (İstanbul 2000), s. 220.

⁵ Amy Singer, "İmarethaneler", Çev: Alim Yıldız, *Türkler Ansiklopedisi*, X (Ankara: 2002), s. 484. Singer imarethaneleri özgün bir Osmanlı kurumu olarak belirtir. Sosyal bir kurum olarak görülen imarethanelerde vakıf personeline, ayende ve revende denen şehirden gelip geçenlere (yolcu ve misafirler), mektep veya medrese öğrencilerine, dervişlere, yoksul ve düşkünlere ücretsiz olarak yemek dağıtırdı. Bahaeddin Yediyıldız, *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi* (Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003), 247-248; Ziya Kazıcı, "Osmanlı Devleti'nde İmâret", *Osmanlı Ansiklopedisi*, V (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), s. 46; Cl. Huart, "İmaret", *İslam Ansiklopedisi*, 5/2 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987), s. 985.

⁶ Singer, agm., s. 484; Cl. Huart, agm., s. 985.

⁷ Osmanlı Devleti'nde imarethaneler genelde tekil bir yapı/bina birimi olarak tasarlanıp inşa edilmediler. Çoğu zaman vakıf sahibinin külliye niteliği taşıyan büyük boyutlu inşaat faaliyeti ve yapıları arasında yer aldılar. Singer, agm., s. 487. Ayrıca Cl. Huart, bu türden imarethanelerin Fatih, Bayezid, Süleymaniye, Sultan Selim, Sultan Ahmed vb. selatin camilerinin yanında kurulduğunu vurgular. Agm., s. 985. Osmanlı Devleti'nde vakıf külliyelerin şehir ve toplum üzerindeki etkilerini dile getiren bir çalışma için bk. Bahaeddin Yediyıldız, "Sosyal Teşkilatlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyesi", *Türk Kültürü* 219 (1981): 262-271.

anlayışından süregelen ahaliyi yedirip doyurma geleneği, hükümdarlar, saray ve devlet ricali tarafından bu kurumlar sayesinde sürdürüldü⁸.

Osmanlı reayasından kişilerin, -büyük tüccar vb. zengin olanlar hariç- yukarıda zikredildiği üzere önemli bir mali güç ve örgütlenme gerektiren imarethane kuruluşu tesis edememelerine karşın, dikkate şayan bir şekilde Osmanlı toplumunda yemek hazırlatılıp dağıtma işi/geleneği yalnız askerî zümreye mahsus kalmadı, reaya kesiminde de sürdü. Şehir veya kasabalarda değişik meslek sahipleri yukarıda açıklanan tarzda şumullü bir imarethane kurmaksızın başka yollarla daha küçük guruplara/belirli kesimlere yiyecek-içecek ikram etme, yedirme amacı taşıdılar. Bunun sonucunda Osmanlı şehirlerinde imarethanelerin yanı sıra -onlar gibi kurumsal olmayan-, ferdi ve görece küçük ölçekli yemek dağıtma faaliyetleri ortaya çıktı. Bu tür girişimlerin çoğu dönemin anlayışına uygun olarak vakıf hukuku ve vasiyetnameler çerçevesinde düzenlendi, uygulandı.

İşte yukarıda açıklanan yönde kurulan ve ifade edilen amaç etrafında oluşturulan vakıflar *it'âm-ı taâm* (yemek pişirme-dağıtma) hizmeti sunardı. Böyle bir vakfın kuruluş belgesinde (vakfiye) veya vasiyetnamelerde genellikle yemeğin nerede pişirileceği, hangi aralıklarla veya ne zaman, nerede dağıtılacağı, kimlerin bu yiyeceklerden yiyebileceği gibi maddeler açıkça yazılırdı⁹. Elbette bu türden vakıfların ve hayır şartlarının çoğu, az önce yukarıda bahsedilen kurumsal nitelikteki bir imarethaneye dayanak olan vakıflara göre mali yapı ve nicelik bakımından oldukça küçük ölçekli sayılırdı. Bununla birlikte kişilerin sahip olduğu maddi güç ve imkanla da doğru orantılı bir şekilde ikinci uygulamanın da toplumda yer bulduğu görülmektedir.

Osmanlı Devleti'nin kuruluş devirlerinden itibaren töre, dini düşünce, hayır ve yardımlaşma yönleriyle kişiler üzerinde etkisi olan yemek yedirme-dağıtma geleneği reaya arasında şöyle uygulanırdı:

Reaya kesiminden hayır gayesiyle yemek dağıtmaya karar veren bir kişi önce maddi durumu ölçüsünde bir vakıf kurardı. Söz konusu vakıf bazen vasiyet yoluyla da kurulabilirdi¹⁰. Vakfın kuruluş ve hizmet amaçları arasında belli bir mekanda ve zamanda, belirli bir zümreye yemek dağıtımını yapılması şart koşulurdu. Gerekli tüm masraf, malzeme ve personel ilgili vakıf tarafından karşılanırdı. Bazen yemeğin nerede pişirileceği, ne zaman ve kim/kimler tarafından dağıtılacağı gibi detaylı hususlar da vakfiyede belirtilirdi. Belgelere yansıyan şartlar, vâkıf hayatta ise vakfiyenin kadı huzurunda mahkemede onaylanmasından hemen sonra uygulanmaya başlardı. Vâkıf veya seçtiği mütevellî bu işleri yürütürdü. Vasiyet yoluyla kurulmuş bir vakıf ise vasiyet sahibinin ölümünden sonra vasiyetinde belirttiği şartlar yürürlüğe konurdu.

⁸ Yediyıldız, halka parasız yemek dağıtan imaret vakıflarının Türklerde çok yaygın olmasının Türklerdeki şölen âdetinin bir devamı olarak değerlendirilebileceğini belirtir. Bahaeddin Yediyıldız, agm., s. 263; aynı yazar, "Müessesese Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumuna Vakıf Müessesesi", *Vakıflar Dergisi* 15 (1982): 44. Singer ise Osmanlı sultanlarının yiyecek işleriyle uğraşmalarını, siyasal ve askeri kapasitelerinin doğal ve halkına hizmet etmenin genel bir sonucu olarak değerlendirir. Singer, agm., s. 488.

⁹ Ankara'daki Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi'nde vakıf şartı olarak dervişlere, ayende ve revendeye yemek hizmeti sunulmaktaydı. XVII. yüzyılın başlarına ait vakıf terekesine bakıldığında, tekkedeki mutfak eşyası tek seferde ancak 50 kişinin yemek yiyebileceği kadardı. Ekmek ihtiyacının karşılanması için vakıf arazilerinde hasat edilen buğday kullanılıyor, pişirilecek yemekler için et ihtiyacı da yine zaviye ahırlarında bulunan hayvanlardan karşılanıyordu. Tekkeyle ilgili bir sicil kaydında da mescitte, türbede ve mutfakta bulunan eşyanın yanı sıra, kiler ve anbarlarda bulunan gıdanın ve ahırdaki hayvanların dökümü de belirtilmişti. Ahmet Köç, "İdari ve Mali Açılardan XVII. Yüzyılda Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi", *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 72 (2014): 21.

¹⁰ Vasiyet yoluyla vakıf kurulabileceğine dair geniş bilgi için bk. Şakir Berki, "Vakıflar", *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 38/1 (1981): 143-145. Ahmet Akgündüz, *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*, (İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013), 142-143. Ayrıca vasiyet yoluyla oluşturulan hayır ve vakıfları Konya özelinde ele alıp inceleyen örnek bir çalışma için bk. İzzet Sak, *Şeri'ye Sicillerine Göre Konya'da Vasiyet Yoluyla Yapılan Hayır ve Vakıflar (1700-1750)* (Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, 2008).

Yukarıdaki izahattan anlaşılacağı üzere Osmanlı şehirlerinde, imarethanelerin yanı sıra yemek dağıtma işlevi yürüten görece küçük ölçekli başka uygulamalar -vakıf ve vasiyet şartları- mevcuttu. Kentlerde, kurumsal olmayan ferdi yemek dağıtma çabalarını ve bu yöndeki uygulamaları öncelikle vakfiyelerden ve vasiyetnamelerden tespit etmek mümkündür. Çalışmada, vakfiyeler ve vasiyet belgeleri tabanında XVII. yüzyılda Bursa’da tesis edilmiş yemek dağıtım hizmetleri ele alınmış ve çeşitli yönleriyle incelenmiştir.

Osmanlı Devleti’nde mali-kurumsal bir kimliğe bürünmüş, padişah veya devlet görevlilerine ait yapılar olan imarethaneler görece daha fazla araştırma konusu olmuştur¹¹. Ancak, şehirlerde, mahallelerde küçük ölçekli yemek dağıtma işi üstlenen vakıflar ile bu yöndeki vasiyetname şartları aynı ilgiyi görmemiştir. İşte bu durum tespiti aynı zamanda hazırlanan makalenin ortaya çıkış nedenlerinden birisidir.

Çalışmanın konusu, örnek ve karşılaştırılabilir bir durumda olması açısından belli bir dönem ve mekânla sınırlı tutulmuştur. Buna göre araştırma, XVII. yüzyıldaki verileri, Bursa kent merkezi ölçeğinde ele almıştır¹². Tespit edilen vakfiyeler ve vasiyet belgeleri doküman analizi yöntemiyle değerlendirilmiştir.

1. Erken Osmanlı Devrinde Bursa’da Padişah İmarethaneleri ve Diğerleri

Bursa, Osmanlı Devleti’nin kuruluşu ve teşkilatlanması açısından önemli bir şehirdir. Erken Osmanlı döneminde devlet teşkilatına ait uygulamalar, kurumlar ve ilk kanunlar payitaht şehri olan Bursa’da tesis edildi. On dördüncü, on beşinci yüzyıllarda, padişahlar ve devlet adamları

¹¹ Bu yönde örnek araştırmalar için şu çalışmalara bakılabilir: Cengiz Gürbıyık, “Osmanlı İmaretleri (Aşevleri)”, (Doktora Tezi, Ege Üniversitesi, 2013); Ayşe Budak, “Gücü Besleyen Mimarlık: Osmanlı İmaretleri”, (Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015); aynı yazar, “İmaret Kavramı Üzerinden Erken Osmanlı Ters T Planlı Zaviyeleri İle Aşhanelerin İlişkisi: Osmanlı Aşhanelerinin Kökenine Dair Düşünceler”, *METU JFA*, 33/1 (2016/1): 21-36; Azize Gelir Çelebi, “Somut Olmayan Kültür Mirası ‘İmaret Geleneği’ ve Osmanlı İmaretleri”, (Yüksek Lisans Tezi, Kadir Has Üniversitesi, 2017); Habibe Kazancıoğlu, “16. Yüzyıla Ait Bazı Vakfiyeler Işığında Osmanlı Dönemi İmaretleri”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/53 (2017): 283-301; Ahmet Güneş, “Bir İmar Düzeni ve Hayır Kurumu Olarak Osmanlılarda İmaret” *Milli Folklor* 9/66 (2005): 26-33; Yusuf Küçükdağ, “Konya Sultan Selim İmaret, Vakfiyesi ve Vakıfları”, *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı VII*, Özel Sayı (2004): 263-279; aynı yazar, “Karatay İlçesindeki İmaretler”, *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, haz., Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012): 812-815; Amy Singer, *Osmanlı’da Hayırseverlik Kudüs’te Bir Haseki Sultan İmaret*, çev., Dilek Şendil, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004); Nina Ergin, Christoph K. Neumann, Amy Singer, ed., *Feeding People, Feeding Power; Imarets in the Ottoman Empire*, (İstanbul: Eren Yayıncılık, 2007); Ahmet Köç, “Chapter 1: Free Food Distribution in Ottoman Imarets or the Social Aspects of Power of Nutrition,” *Turkey at the Beginning of 21st Century: Past and Present*, ed., R. Efe-M. Ayışığı, Ö. Düzbakar- M. Arslan (Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2015), 11-30; Ömer Lütfi Barkan, “Süleymaniye Cami ve İmaret Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585-1586)”, *Vakıflar Dergisi* 9 (1971): 109-161; Ömer Lütfi Barkan, “Fatih Cami ve İmaret Tesislerinin 1489-1490 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1962-63): 297-341; Ö. Lütfi Barkan, “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar”, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1962-63): 239-296; Ö. Lütfi Barkan, “Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları”, *Türk Tarih Belgeleri Dergisi* 1/2 (1964): 235-377.

Özelde Bursa imarethaneleriyle ilgili şu tetkikler örnek gösterilebilir: Mefail Hızlı, “Bursa’da Selâtin İmaretleri”, *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001): 33-62; M. Tayyib Gökbilgin, “Murad I. Tesisleri ve Bursa İmaret Vakfiyesi”, *Türkiyat Mecmuası* 10 (1953): 217-234; Kayhan Orbay, “16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmaret’in Mali Tarihi (1553-1650)”, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 0/22 (2007): 125-158.

Bu gerekçeyle Bursa’daki imarethane kurumlarının yemek dağıtım hizmetleri bu araştırmanın konusu ve kapsamı dışında bırakılmıştır.

¹² Yediyıldız, vakıf çalışmalarında uygulanabilecek üç yöntem önermiştir. Bunlar kronolojik ve yatay yaklaşım, coğrafi ve dikey yaklaşım son olarak da külliyeler üzerine derinlemesine ve bütüncül tahliller yapılması yaklaşımıdır. Bahaeddin Yediyıldız, “Vakıf İncelemelerinde Metod Araştırmaları”, *II. Vakıf Haftası (3-9 Aralık 1984) Konuşmalar ve Tebliğler* (Ankara, 1985): 16-18. Hazırladığımız bu çalışma, Yediyıldız’ın kronolojik ve yatay tarzda incelenmesini önerdiği dönemlerden biri olan 17. yüzyıla, coğrafi ve dikey tarzda incelenmesini önerdiği şehirlerden de Bursa’ya aittir. Bu yönüyle vakıf çalışmalarına mütevazı bir katkı sunması umut edilir.

öncülüğünde gelişip halka yayılan vakıf ve imar-inşa faaliyetleri, kısa sürede Bursa'nın fiziki çehresini, ticaret imkanlarını ve sosyo-kültürel yapısını değiştirdi. Şehrin farklı yönlerinde ve semtlerinde büyük ölçekli vakıf külliyele kuruldu. Bu külliyele içerisinde halkın ve şehrin ihtiyaç duyabileceği hemen her türden yapı mevcuttu. Camiler, mescitler, mektepler, medreseler, darüşşifalar, imarethaneler, çeşmeler, hanlar, hamamlar...¹³ Padişahlar ve ricali, tez elden şehri imar, halkı ihya çabasına giriştiler. Selatin külliyelerinin hemen hepsinin ortak yönü, imarethanelerinde halka parasız yemek dağıtılmasıydı. Dönemin devlet adamları ve zenginleri de aynı yolu izlediler. On beşinci yüzyıl sonuna gelindiğinde ise şehirde dokuz büyük imarethane faal durumdaydı. Bunlar, Orhan Gazi, Çandarlızade Ali Paşa, I. Murad (Gazi Hüdevendigar), Yıldırım, Yeşil, Emir Sultan, Muradiye, İsa Bey ve Selçuk Hatun imarethaneleriydi¹⁴. Hepsi de ayende ve revendeye, yoksul şehir halkına, mektep-medrese öğrencilerine ve aynı zamanda kendi vakıf kurumlarında çalışan personele açtı. Zengin gelirlerle desteklenen bu kurumlar, uzun bir dönem şehir halkına ve misafirlere hizmet etmeyi sürdürdü¹⁵.

Uzun bir tarihi süreç ve tecrübeden geçerek Osmanlılara ulaşan vakıf kurma anlayışı, on yedinci yüzyıl Bursa toplumunda da oldukça yaygındı. Şehirde, halktan hemen her kesim insan tarafından yeni vakıflar tesis edildi. Bu vakıfların mali gücü, sermaye büyüklüğü, hizmet alanları ve amaçları birbirinden farklıydı¹⁶. İşte ilgili yüzyılda Bursa ahalisinden bazı kimselerce oluşturulan bir vakıf türü de burada açıklanacak olan yemek pişirilmesi ve dağıtım hizmetlerine (*it'âm-ı taâm*) yönelik kurulan vakıflardır.

2. Vakfiye ve Vasiyetnamelere Yansıyan Yemek Dağıtma, Halkı Doyma Şartları

Bursa'da bazı hayır sahiplerinin, diğer vakıflarının yanında, yemek pişirip dağıtmayı amaçlayan doğrudan ya da vasiyet yoluyla vakıflar kurduklarına, bu yönde hayır şartları belirlediklerine yukarıda değinilmişti. Burada analiz edilen belgeler ışığında şehirde kimlerin yemek dağıtma/yedirip içirme faaliyetine katıldıkları, bu iş için kadı huzurunda düzenlettikleri vakfiye veya vasiyetname türü belgelerde hangi şartları belirledikleri üzerinde durulmuştur. Meselenin tetkikine başlarken konuyla ilgili belgelerde çokça geçen bazı terimlerin açıklanması uygun

¹³ Filiz Yenişehirlioğlu, "XIV-XV. Yüzyıl Mimari Örneklerine Göre Bursa Kentinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi", *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri III* (Ankara 1989): 1345-1353.

Osmanlı Devleti'nin ilk başkenti olan Bursa'da padişahlar, hanedan mensubu kadınlar, devlet adamları ve tasavvuf erbabının kurduğu külliyele neredeyse her biri ya da geneli ayrı bir çalışmaya konu olmuştur. Bursa'da kurulmuş külliyele hakkında bk. Mustafa Asım Yediyıldız, "Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulu Cami", (Doktora Tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1995); Salih Pay, *Bursa İvaz Paşa Külliyesi* (Bursa 1996); Salih Pay, *Kuruluşundan Günümüze Yeşil Külliyesi* (Bursa 2010); Murat Albayrak, "Şehirlerin Gelişimi Açısından Külliye ve Hanların Önemi Osmanlı Devri Bursa Külliyele ve Hanları" (Araştırma Projesi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2015); Nilüfer Ateş, "Emir Sultan Külliyesi (XV.-XVII. Yüzyıllar)" (Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017); Nur Gül Aydın, "Bursa Orhan Gazi Külliyesi" (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017); Faruk Taylan Çekiç, "Bursa Hançerli Fatma Sultan Külliyesi" (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2019); Nimet Özdoğan, "Hamza Bey ve Külliyesi", (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010); Zeynep Altıntaş, "Muradiye Külliyesi ve Haziyesindeki Türbeler" (Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2008); Salim Tayfun Yıldız, "Bursa Yıldırım Bayezid Külliyesi" (Yüksek Lisans Tezi, Ege Üniversitesi, 2001).

¹⁴ Samettin Başol, "Vakfiyelerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları" (Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, 2000), 110-116; Hızlı, agm., s. 33.

¹⁵ Bursa dışındaki diğer Osmanlı şehirlerinde de imarethaneli külliyele benzer işlevleri yerine getirmekteydi. Bu konuda birçok örnekten Amasya ve Edirne şehirleri için bk. Kayhan Orbay, "Edirne Muradiye Vakfı'nın Mali Yapısı ve Gelişimi (1598-1647)", *Bellefen* 78/23 (2014): 983-1031; Kayhan Orbay, "Edirne II. Bayezid Vakfı'nın Mali Tarihi (1597-1640)", *Ankara Üniversitesi Güneydoğu Avrupa Çalışmaları Uygulama ve Araştırma Merkezi Dergisi (Gamer)* I/1 (2012): 113-141; Kayhan Orbay, "The Financial Administration of an Imperial Waqf in an Age of Crisis: A case Study of Bayezid II's Waqf in Amasya (1594-1657)", (Yüksek Lisans Tezi, İhsan Doğramacı Bilkent Üniversitesi, 2001).

¹⁶ Bk. Hale Demirel, "Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları", (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2006); Fatma Kırçıl Akkoç, "Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında (1550-1565) Bursa Vakıfları" (Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010); Samettin Başol, "Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları" (Doktora Tezi, Gazi Üniversitesi, 2008), 109-135.

görülmüştür. Bunlar; yemek pişirilmesini, hazırlanmasını ifade eden “tabh-ı taâm¹⁷”, yemek verme, yedirip içirmeyi anlatan “it’âm-ı taâm” ve fakirlerin, halkın yedirilip doyurulması anlamına gelen “it’âm-ı fukara” terimleridir.

Sicillerde 17. yüzyıla ait en erken tarihli belgede 1609 yılının hemen başlarında Emine Hatun adlı bir kadın Bursa’da Araplar Mahallesi’ndeki evini sükna şartıyla vakfeder. Vakıf şartları gereği evde öncelikle müteveli de olan Şeyh Hayreddin Efendi b. Mehmed oturacak, vefatından sonra onun çocukları ikamet edeceklerdir. Şeyh Hayreddin Efendi’nin nesli son bulursa bahsi geçen ev kiraya verilecektir, kirası Ahmet Paşa Mahallesi’ndeki zaviyenin masraflarına harcanacaktır. Şartlar daha yakından incelendiğinde vâkıf, kira gelirinin özelde zaviyede kalan dervişlerin (zaviye fukarasının) yeme-içme (taâm) giderlerine harcanmasını belirtmiştir. Zaviyelerin birçoğunun hem dervişlere, hem de ayende ve revendeye konaklama, yemek vb. hizmetler sundukları bilinmektedir. Emine Hanım da evini yakın mahallede bulunan zaviyenin özellikle yemek giderlerine katkı sunması için vakfetmiştir¹⁸.

1613 yılı sonlarında Mustafa b. Mehmed ve İlyas b. Ahmed adlı kişiler Bursa’da kadı huzurunda ortak bir vakıf kurdular. Ahmet Paşa Mahallesi’nde Mera Yeri denilen mevkideki bahçeyi de vakıf olarak bağışladılar. Vakfiye şartlarına göre belirtilen bahçe kiraya verilecek, kira geliri önce kendilerine, kendilerinin vefatından sonra da oğullarına verilecektir. Oğullarından sonra bahsi geçen bahçenin kirası Ahmet Paşa Mahallesi fakirlerine ve miskinlerine yemek pişirilip dağıtılması işi için harcanacaktır. Bunun yanında Ahmet Paşa Mahallesi mescidi imam ve müezzini, her gün cüz tilavet edecekler, cüzhanlık ücreti de kira gelirinden ayrılıp ödecektir. Belgeye göre zikredilen kişiler, tilavetle birlikte kendi mahallelerinde yemek pişirilmesi ve dağıtım hizmeti için vakıf kurmuşlar ve bu yönde hayır şartı belirtmişlerdir¹⁹.

Bursa’da Şhreküstü Mahallesi’nde yaşayan Osman Çavuş, 1614 yılı sonlarında vakfının vakfiyesini mahkeme kayıtlarına yazdırıyor. Belgede Osman Çavuş Bursa şehri bitişiğinde Mera Yeri olarak bilinen yerdeki bahçesini çeşitli şartlarla vakfediyor. Belirtilen şartlara göre bahçe kiraya verilecek, elde edilecek kira bedeli öncelikle vâkıfın Manavgat’ta Salur Kasabası’nda yaptırdığı mescit imamına, müezzinine ve hatibine, mescidin masraflarına harcanacaktır. Bunun yanında vakıf bahçeye her sene yirmi ağaç dikilecek, bahçenin bakımı yapılacak, sair masrafları da karşılanacaktır. Vakfın gelir fazlası hayatta oldukça vâkıfın kendisine, sonra evlatlarına verilecektir. Evladının nesli kesilir ise söz konusu fazla meblağ, Salur Kasabası fakirlerine/ikamet edenlerine yemek pişirilmesi için meşruttur²⁰. Salur Kasabası muhtemelen Osman Çavuş’un doğup büyüdüğü yer olmalıdır. Görev gereği Bursa’ya gelen veya bir şekilde bu şehre yerleşen Osman Çavuş doğup büyüdüğü memleketini unutmamış, orada kendi adına bir mescit inşa ettirmiş, görevlilerine maaş tahsis etmiş, vakfının gelir fazlasını da memleketinin insanlarına yemek dağıtmak için kullanmıştır. Böylece vâkıf Bursa’da kurduğu vakfının gelirlerini kendi memleketine yönlendirmiştir.

¹⁷ Tabh kelimesi pişirme, kaynatma, yemek pişirme anlamlarına gelmektedir. Şemseddin Sami, *Kamus-ı Türkî* (İstanbul: Çağrı Yayınları, 2010), 875. Taâm: aş, yemek demektir. Şemseddin Sami, age., s. 884. It’âm kelimesi ise taâmdan türetilmiş bir masdardır ve anlamı yemek yedirmedi. Şemseddin Sami, age., s. 126.

¹⁸ Emine Hatun bnt. Mehmed Vakfiyesi, Bursa Şeriye Sicilleri, B 26/90 b. (25 Ramazan 1017/ 2 Ocak 1609). Bundan sonra Bursa Şeriye Sicilleri için BŞS kısaltması kullanılacaktır. Künyelerdeki A, B veya C harfleri defterin ait olduğu seriyi, ilk sayı sicil defteri numarasını, ikinci sayı ise sayfayı göstermektedir.

¹⁹ Mustafa b. Mehmed-İlyas b. Ahmed Vakfiyesi, BŞS, B 30/64 ab. (25 Ramazan 1022/8 Kasım 1613). Vakıf kurucular, yemeğin nerede pişirileceği veya hangi zamanlarda mahalle fukarasına dağıtılacağı bilgilerini vakfiyede belirtmemişlerdir.

²⁰ Osman Çavuş b. el-merhum İvaz Efendi Vakfiyesi, BŞS, B 33/80 a. (5 Zilkade 1023/7 Aralık 1614). Vakfiyede bahçenin ne bahçesi olduğu belirtilmiyor, ancak vâkıfın bahçeye her yıl yirmi ağaç dikilmesi şartına bakılırsa bu bir meyve ağacı bahçesi veya ipek böceği için yetiştirilen dut ağacı bahçesi olmalıdır. Zira ilgili dönemlerde Bursa’da en fazla meyve, dut ve kestane bahçeleri yaygındır.

Bursa'da Reyhan Paşa Mahallesi'nde yaşayan El-hac Emin b. Şerif adlı kişi, 1620 yılı Ocak ayında bir vasiyet düzenlettirdi. Vasiyetnamesinde 30.000 dirhem nakit para bıraktığını, bu paranın 1/3 [10.000 dirhem] ünün ölümünde techiz ve tekfinine harcanmasını istedi. Geri kalan paranın [20.000 dirhem] tamamının ise yer belirtmeden fakirlerin yeme-içmesine (taâmına) harcanmasını şart koştu²¹.

Maksem Mahallesi'nden Mehmet b. Abdullah'ın 1620 yılı Mart'ında kurduğu vakıf, Üftade Camii cemaatine yemek pişirilmesi ve dağıtılmasıyla ilgiliydi. Vâkıf bu iş için öncelikle Gökdere vadisinde üzerinde bir su değirmeni bulunan arsayı vakfetmişti. Vâkıf, arsanın kiraya verilmesiyle elde edilecek gelirden Üftade Camii görevlilerine maaş bağlanmasını, ayrıca Rebiülevvel ayında her gün ikindi namazı vaktinde aynı camide mevlit kıraat edilmesini, sonra da mevlidi dinleyen cemaate yemek yedirilmesini istemişti. Yemek hazırlığı ve dağıtımını işini kayyım organize edecekti²². Buradan hareketle, Bursa'da bir ay boyunca düzenli olarak her gün belirtilen camide yemek dağıtma işi bu vakıf tarafından üstlenilmiştir.

Bursa mahallelerinden Mecnun Dede Mahallesi'nde sakin olan Ayşe Hanım bnt. Pir Mehmed, sağlığında vasiyetnamesini yazdırmıştı. 1621 yılına ait vasiyet belgesinde 8800 akçe para bıraktığını ve bu paranın usulünce belirttiği yerlere harcanmasını vasiyet etti. Vasiyeti gereği 8800 akçenin 4000 akçesi yüzde on murabaha oranıyla işletilecek yani istekli olanlara borç/kredi olarak verilecekti²³. Bin akçesinin yıllık geliriyle (100 akçe) Doğan Bey Mahallesi'ndeki mescide mum alınacaktı. Diğer bin akçenin geliri aynı mescidin kandillerinin ihtiyacına harcanacaktı. Muhtemelen kandil yağı alımı için tahsis edilmişti. Bir diğer bin akçenin neması da yine Doğan Bey Mahallesi mescidi imamına verilecekti. Ana paradan geriye kalan 4800 akçe ise vasiyet sahibinin ölümünde, ıskat-ı salah, techiz ve tekfinine, ayrıca ölüm gününde yemek pişirilmesi ve halkın/fakirlerin doyurulmasına harcanacaktı²⁴. Ayşe Hanım kurduğu vasiyet vakfında hem Doğan Bey Mahallesi'ndeki mescidin ihtiyaç ve görevlilerine para ayırmış, hem de ölümünün ardından yapılacak iş ve işlemlere, özellikle de yemek pişirilip dağıtımına yönelik şartlar bildirmiştir. Söz konusu belgeyle Ayşe Hanım'ın kendi devrinde geçerli olan vakıf kurma ve vasiyet bildirme gibi iki yaygın uygulamayı/geleneği yerine getirdiği görülmektedir.

1621 yılı Eylül'ünde Bursa'da Kanberler Mahallesi'nde yaşayan Rıdvan Halife b. Abdullah adlı kişi, çeşitli yerlerdeki mülklerini vakfa dönüştürmüştür. Vakfın hayır ve hizmet şartları iki ayrı zaviye ile ilgilidir. Vakfın akarlarına bakılırsa, bunlar Baba Sultan Köyü'nde bulunan bir ev, Papuççuoğlu Bahçesi diye bilinen bahçe ile yine aynı köyde Küçük Bahçe adıyla tanımlanan bir başka bahçedir. Vakıf şartlarına göre Baba Sultan Köyü'ndeki ev muhtemelen kiraya verilecek, icar geliri Bursa'da İncirlice Mahallesi'ndeki zaviye fukarasına/dervişlerine verilecektir. Bahsi geçen Pabuççuoğlu Bahçesinin tasarrufu öncelikle vâkıfın nesilden nesile çocuklarına bırakılmıştır. Evladın inkırazından sonra bahçe müteveli eliyle icara verilecek, gelirden günlük iki akçe, zaviyede

²¹ El-hac Emin Efendi b. Şerif Vasiyetnamesi, BŞS, B 39/17 a. (5 Safer 1029/11 Ocak 1620). Emin Efendi yemeğin ne zaman, nerede ve kimlere dağıtılacağı hususunda detay belirtmemiştir. Lakin bu gibi durumlarda gelenek olan uygulama, ya ölüm gününde defin törenine katılanlara yemek dağıtımını işidir ya da kendi mahallesi sakinlerine yemek pişirilip dağıtılmasıdır. Biz de bu genel uygulamadan dolayı vasiyette geçen yemek dağıtımının mutad olan defin günü cenaze törenine katılanlara yemek dağıtılması vasiyeti olarak anlıyoruz.

²² Mehmed b. Abdullah Vakfiyesi, BŞS, B 37/85 a. (5 Rebiülahir 1029/10 Mart 1620). Vakıf gelirinden arsanın Çoban Bey vakfına yıllık 50 akçe olan mukataası ödenecek, Üftade Camii imam-hatibine günlük 2, müezzine günlük 2 ve kayyımına günlük 2 akçe maaş verilecekti

²³ Vakfiyede bu işlem, *onu on bir hesabı üzere istirbah edilecek* biçiminde geçmektedir. Özellikle para vakıflarında istirbah yöntemi çok yaygın bir gelir elde etme yöntemi idi. Vakıf paralar, onu on bir (%10) veya onu on bir buçuk (%15) hesabı üzere taliplerine borç/kredi olarak verilir, paranın neması vakıf iş ve hizmetlerin ifası için kullanılırdı. Böylece vakfın ana sermayesi kaybolmaz, vakıf hizmetlerinin yürütülebilmesi için her yıl düzenli bir gelir elde edilmiş olurdu.

²⁴ Ayşe Hanım bnt. Pir Mehmed Vasiyetnamesi, BŞS, B 151/7 a. (20 Cemaziyevvel 1030/12 Nisan 1621).

zikir gününde zikrin arkasından birer Mülk suresi okumaları şartıyla İznik Eşrefzade zaviyesi dervişlerine tahsis edilmiştir. Bahçenin bakım ve tımarından sonra artan para ile aynı zaviyede mübarek gecelerde²⁵ yemek pişirilecek ve dervişlere ikram edilecektir. Küçük Bahçe'nin geliri ise İznik Eşrefzade Camii'nin kandil, aydınlatma giderlerine harcanacaktır²⁶. Vâkıfın muhtelemen Eşrefiye adıyla bilinen tasavvuf ekolüne mensup olduğu²⁷, bu okula bağlı iki ayrı zaviyeye ve dervişlerine tasaddukta bulunduğu anlaşılmaktadır. Tasaddukun önemli bir parçasını zaviyede yemek dağıtımını hizmeti oluşturmuştur.

1622 yılı Haziran'ında Bursa kalesi dahilindeki Şeyh Paşa Mahallesi sakinlerinden Seyfullah Çelebi b. Abdülhalim bir nukud vakfı kurmuştu. Vakfı ve vakıf yoluyla yürütmeyi planladığı hayır işleri için 50.000 akçe para bağışladı. Söz konusu paranın onu on bir hesabı üzere (%10'dan) işletilmesini ve bu yolla vakfa düzenli gelir elde edilmesini istedi. Vâkıfın şartı gereği mevkuf meblağ yıllık %10'dan nemalandırılacak, Timurtaşpaşa Mahallesi'nde vâkıfın atalarının yaptırdığı zaviyede her Cuma gecesi yemek pişirilecek ve dağıtılacak, paranın geliri de bu taâm tabhı masrafına harcanacaktı. Detaylara bakılırsa yemek pişirilmesi için gelirin 20 akçesiyle et, 20 akçesiyle merh²⁸, 10 akçesiyle ekmek, 5 akçesiyle tuz alınacaktı. 1 akçe de yemek pişiren aşçıya maaş olarak ödenecekti²⁹. Kabaca hesap yapıldığında zaviyede yemek pişirilmesi ve dağıtımını için haftalık 56, yıllık yaklaşık 2912 akçe ödenek ayrılmıştı. Vakfın yıllık ortalama gelirinin 5000 akçe olacağı düşünülürse, vakfın yemek pişirme ve dağıtım masrafını rahatlıkla karşılayabildiği söylenebilir. Burada önemli olan husus, Timurtaşpaşa Mahallesi'ndeki zaviyede her hafta Cuma geceleri düzenli olarak orada hazır bulunanlara yemek dağıtım işinin sürdürülmesidir³⁰.

Bursa'da Hacılar Mahallesi sakinlerinden Abdulmuti Çelebi b. Mehmed, 1623 yılı Mart'ında bir para vakfı kurmuş ve vakfını Arapça olarak sicile kaydettirmişti. İlgili kayda göre Abdulmuti Çelebi 150 kuruş para vakfetmiş, bu paranın onu on hesabıyla işletilmesini, vakfa gelir sağlanmasını şart koşmuş. Elde edilecek gelirin bir bölümünü Mevleviye zaviyesinde mevlit okunması gideri için ayırmış, kalan kısmıyla her yıl Hacılar Mahallesi fakirlerine pilav, zerde ve aşure pişirilip dağıtılmasını istemiştir³¹. Vâkıfın Çelebi unvanına bakılırsa o bir Mevleviye müntesibi olmalıdır, hem bağlı bulunduğu zaviye hem de kendi mahallesi sakinleri için hayır şartları dile getirmiştir. Vakfın, her yıl düzenli olarak mahalle sakinlerine yemek dağıtım amacı dikkat çekmektedir.

Bursa'da Sivasiler Mahallesi'nde yaşamış Sefer b. Musa da çağdaşları ve akranları gibi vakıf kuran kişilerdendi. O, 1623 yılında kurduğu vakıfla çeşitli hayır şartları dile getirmiş, bunlar arasında

²⁵ Mübarek gecelerin, öncelikle Ramazan ve Kandil geceleri olarak anlaşılması yerinde olur.

²⁶ Rıdvan Halife b. Abdullah Vakfiyesi, BŞS, B 40/150 b. [Tarih: 5 Zilkaade 1030/21 Eylül 1621]. Vakfiyede bahçelerin büyüklüğü veya icar getirisi hakkında bir bilgi verilmemiştir.

²⁷ Osmanlılar döneminde Anadolu'da kurulan tarikatların en eskilerden biri olan Eşrefiye ekolü, Kadiriye tarikatının bir koludur. Bu kolun Anadolu'daki kurucusu Eşrefoğlu Abdullah-ı Rumi'dir. O, İznik'te ilk tekkesini kurmakla Eşrefiye'nin temelini atmıştır. Mustafa Kara, "Eşrefiye", TDV İslam Ansiklopedisi, 11 (İstanbul 1995), s. 477. Kadiriye'nin bir şubesi olarak kurulan Eşrefiye'nin İznik'teki Eşrefoğlu Rumi'nin kurduğu ilk tekleden sonra ikinci derecede önemli olanı Bursa'da kurulan Eşrefzade Dergahı'dır. Bu dergah Bursa'da İncirlice Mahallesi'nde kurulmuştur. Hasan Basri Öcalan, *Bursa'da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)* (Bursa: Gaye Kitabevi, 2000), 126.

²⁸ Merh, un yoğurmak, yağ ile ovmak anlamlarına gelmektedir. <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>. (erişim 15.08.2022).

²⁹ Seyfullah Çelebi b. Abdülhalim Vakfiyesi, BŞS, B 41/104 b. (15 Şaban 1031/25 Haziran 1622).

³⁰ Vakfiyedeki bu şartın ne zamana kadar sürdürüldüğünü, yerine getirildiğini şimdilik bilemiyoruz. Ancak şunu söylemek mümkündür, Cuma geceleri/ İslami gelenekte Perşembe gününün akşamları diğer gecelere nazaran görece daha kutsal sayıldığından zaviyeye çevreden daha yoğun bir katılımın olduğu düşünülebilir. Vâkıf da bu yoğun katılımı düşünerek zaviyede yemek dağıtmaya yönelik bir vakıf kurmuş olmalıdır.

³¹ Abdulmuti Çelebi b. Mehmed Vakfiyesi, BŞS, B 63/134 b. (26 Cemaziyelevvel 1032/28 Mart 1623). Bu çalışmada da örnekleri görüldüğü gibi Halveti, Mevlevi ve Nakşi dergahlarına halkın ve devlet adamlarının çok sayıda bu türden tahsisatı vardı. Örnekler için bk. Ahmet Köç, "Osmanlı Devleti'nde Devlet-Tekke İlişkinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâli Efendi ve Vakıfları", *Belleten* 80/289 (2016): 797-822; Öcalan, age., s. 79-125, 134-149.

yemek pişirme-dağıtma hizmetini de eklemiştir. Vâkıf hayır şartlarının ve hizmetlerinin yerine getirilmesi amacıyla öncelikle 10.000 dirhem para bağışladı. Para yüzde onluk bir gelire (onu on bir hesabı) yıllık olarak nemalandırılacaktı. Gelirin 100 dirhemi Sivasiler Mahallesi mescidinin hasır masrafına, 100 dirhemi de İbn-i Kaygan Camii tuvaletlerinin su yollarının tamir ve bakımına harcanacaktı. Yemek dağıtımıyla ilgili şartlar da şöyleydi: Gelirden 200 dirhem mütevelliyeye verilecek, mütevellî aşure günü yemek hazırlatıp -muhtemelen vâkıfın mahallesinde- fukaraya dağıtacaktır. Gelirden yine 200 dirhem de Ramazan ayında Kadir gecesinde helva pişirilmesi ve Hoca Alioğlu Mahallesi fakirlerine ikramı için harcanacaktır³².

1625 yılı başlarında Duhter-i Şeref Mahallesi'nden Kerime bnt. Abdullah vakfı, it'âm-ı taâma yardımcı olmak için kurulan ilginç bir vakıftır. Kerime Hanım, vakfı için çeşitli türde ve değişik sayıda mutfak eşyası³³ vakfetmişti. Eşyalar el-hac Sinan ve evlatlarına daha önce vakfettiği evde muhafaza edilecekti. Bu gereçler aşure günüyle iki bayram gününde bahsi geçen evde önceden beridir yapılagelen yemek pişirme ve müslümanlara ikram etme hizmeti sırasında kullanılacaktı³⁴. Öyle anlaşılıyor ki Kerime Hanım vakfını, yemek pişirme, dağıtma sırasında gerekli olan çeşitli türde araç-gereç ve mutfak eşyasını temin için tesis etmişti.

Sarı Abdullah Mahallesi'nden İsmihan bnt. Abdullah adlı kadın, malının 1/3'ünü ayırıp bu parayla yapılmasını istediği işleri şöyle sıralıyor: Öncelikle 4000 dirhem ölüm günü techiz, tekfin ve defin masraflarına harcanmasını istiyor. Ayrıca 8000 dirhem ile ölümünün birinci günü, yedinci günü ve sene-i devriyesinde yemek pişirilerek fakirlere dağıtılmasını vasiyet ediyor. Bundan sonra kocası Mehmet Bey b. Celal için de 4000 dirhem verilmesini vasiyetine ekliyor. Vasiyetin gereği için kocasını vasi olarak seçiyor³⁵.

Bursa'da Havz Mahallesi'nde yaşayan Aynî Hatun bnt. Hasan, 1627 yılında bir nukud vakfı kuruyor³⁶. Arapça olarak yazdırıp tescil ettirdiği vakfiyesinde 3000 dirhem nakit para bağışladığını ve bunun onu on bir hesabı üzere işletilmesini istiyor. Vakfiyedeki şartlarda her yıl gelen nemanın³⁷ 100 dirhemiyle Havz Mahallesi'nde yemek pişirilmesi ve mahalle fakirlerine ikram edilmesi yazılıdır. Yine gelirden 200 dirhem de mahalle fakirlerinin avarızına sarf edileceği bildirilmiştir³⁸. Aynî Hatun'un kurduğu vakıf yoluyla her yıl kendi mahallesi ahalisine yemek dağıtma ve mahalle avarız vakfını destekleme isteğine bakılırsa, onun yaşadığı mahalleyi, buradaki insanları sevdiği, sosyal yardımlaşma ve dayanışmaya açık birisi olduğu söylenebilir.

Kiremitçiöğlü Mahallesi sakinlerinden Ali b. İsmail, sağlığında bir vasiyetname yazdırmış, belgesinde 1000 dirhem para ayırdığını, bu parayla ölünce techiz, tekfin, ıskat-ı salat vb. defin işlemlerinin gerçekleştirilmesini istemiştir. Ardından da defin günü, ölümünün yedisinde, kırkında

³² Sefer b. Musa Vakfiyesi, BŞS, B 42/123 a. (5 Zilkaade 1032/31 Ağustos 1623). Helvanın tam olarak nerede dağıtılacağı vakfiyede yazılı değildir. Ancak birçok vakıfta ve uygulamada kandil gecesini akşam veya yatsı namazından çıkan cemaate cami önünde dağıtıldığı bilinmektedir.

³³ Vakfedilen mutfak ve sergi malzemeleri şunlardır: iki büyük kazan, büyük ve küçük birer tencere, iki bakraç, ayaklı sahan, bir tepsi, bir maşrapa, iki sahtiyan sofra, iki peşkir, iki haliçe, bir alaca zîlidir.

³⁴ Kerime bnt. Abdullah Vakfiyesi, BŞS, B 44/38 b. (5 Rebiülahir 1034/15 Ocak 1625).

³⁵ İsmihan bnt. Ali Bey Vasiyetnamesi, BŞS, B 45/66 b. (Evail-i Rebiülahir 1035/4 Ocak 1626). İsmihan Hanım, vasiyetinde yazdığı yemek pişirme ve dağıtma işinin nerede yapılacağını belirtmiyor, ancak yaygın olan uygulamaya bakılırsa bu yemek kendi mahallesinde mahalle halkına dağıtılmış olmalıdır.

³⁶ Cafer Çiftçi'nin kitabında Havz Mahallesi'nde mühimmat ve avarız için bir para vakfı kurulu olduğu kayıtlıdır. Bu vakfın muhasebe kayıtlarına 1668 yılı ve devamında ulaşılmıştır. Cafer Çiftçi, *Bursa'da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri* (Bursa: Gayet Kitabevi 2004), 249 (Tablo 4). Bir başka kayıta aynı mahalle Havuz Mahallesi olarak açıklanmıştır. Bursa'nın eski mahallelerinden biri olduğu ve tahrir defterlerinde 1573 yılından sonra adına rastlandığı belirtilmiştir. Raif Kaplanoğlu, *Bursa Ansiklopedisi I (Yer Adları)* (Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları 2001), 137.

³⁷ Hesaba göre vakfın yıllık ortalama 300 dirhem geliri olacağı varsayılmaktadır.

³⁸ Aynî Hatun bnt. Hasan Vakfiyesi, BŞS, B 48/26 a. (5 Safer 1037/16 Ekim 1627).

ve senesinde fakirler için yemek pişirilip dağıtılmasını vasiyet etmiştir³⁹. Böylece Ali Efendi, kendi çağında mutad olan ölümün ardından yapılacak işleri ve yemek dağıtımını vasiyete bağlamıştır.

Bursa’da 1629 yılı Ağustos ayında Hafsa Hatun bnt. Üveys, şartlarında taâm it’âmı da bulunan bir vakıf kuruyor. Şeyh Konevî Mahallesi’nde ikamet eden vâkıf, oturduğu evin süknasını önce kendine vakfediyor. Ölüncü ev ve içindeki bakır veya bakır olmayan tüm eşyanın satılmasını şart kılıyor. Böylece vakfına ana para/sermaye temin etmiş oluyor. Şartlara göre ev ve eşyaların satışından elde edilecek paranın 2000 akçesi vâkıfın oturduğu mahallenin (Şeyh Konevî) avarız akçesi vakfına ilhak edilecekti⁴⁰. Paranın geri kalanı ise aynı şehirde Ahmet Paşa Mahallesi’nde merhum Hayreddin Efendi zaviyesinde yemek pişirilip dağıtılmasına harcanacaktı. Bu işin nasıl yapılacağı da vakfiyede detaylandırılmıştır. Hayreddin Efendi zaviyesi seccadenişini Şeyh Süleyman Efendi kendisine ulaşan meblağı istirbah yoluyla işletecek, elde edilecek nema ile her yıl Aşure günü yemek pişirilecek, zaviyede kalanlara ve zaviyenin kurulu olduğu Ahmet Paşa Mahallesi fakirlerine dağıtılacaktı⁴¹. Böylelikle vâkıf Hafsa Hatun, hem kendi mahallesine hem de hem de Ahmet Paşa Mahallesi’ndeki derviş ve fakirlere yardım etmiş görünüyor.

Bursa şehrinde Mahmut Paşa Mahallesi’nde yaşayan Abdurrahman b. Mehmed Efendi 1629 yılında kendi mülkiyetindeki çeşitli dükkan ve iş yerlerini vakfetmişti. Vakfedilen akarlar Uzurçarşı’da bir kahvehane ile Tacirler çarşısında altı adet dükkan idi. Kahvehane ve dükkanlar mütevellî eliyle icara verilecek, gelir çeşitli hayır işlerine harcanacaktı⁴². Bu hayır şartlarından biri de yemek ikramıydı. Vakfı ve yemek işini yürütmesi için vakfın mütevellisi olan kişiye yevmi dört akçe maaş verilecek ayrıca da yemek masrafı için 1600 akçe sarf olunacaktı. Belirtilen parayla her sene aşure gününde yemek pişirilip -muhtemelen diğer şartların geçtiği Ulucami’de- fakirlere dağıtılacaktı⁴³.

1630 yılı ortalarında Hamza Bey Mahallesi sakinlerinden Kerime Hatun bnt. Kurt’un uzun ve detaylı bir vasiyeti sicil kayıtlarına geçmişti. Kerime Hanım, ölüncü terekesinden 9780 akçe ayrılmasını, bu parayla çeşitli iş ve görevlerin yapılmasını vasiyet etmişti. Teçhiz, tekfin, ıskat-ı salat, gasil, defin, telkin ve kabir hizmetleriyle ilgili şartlardan sonra yemek dağıtımını vasiyeti de mevcuttu. Vefat gününde dane, zerde ve et pişirilmesi, nohut ve ekmekle birlikte bunların malzemeleri alımına 920 akçe sarfedilecek, hazırlanan yiyecekler cenaze törenine katılanlara dağıtılacaktı. Keza vefatının yedinci gecesini aynı minval üzere dane, zerde ve et hazırlanması ve dağıtımını işi için de 500 akçe ayrılacaktı. Musî’nin ölümünün kırkınıcı gecesini ve senesinde de ortalama benzer birimlerde aynı yemekler hazırlanıp dağıtılacaktı⁴⁴. Böylece Kerime Hanım vasiyetiyle toplumda gelenek olduğu üzere her sene ölüm gününde kendi mahallesinde yemek pişirme dağıtımını işini organize etmiş bulunmaktaydı.

³⁹ Ali b. İsmail Vasiyetnamesi, BŞS, B 48/19 a. (14 Muharrem 1037/25 Eylül 1627).

⁴⁰ Şeyh Konevî Mahallesi avarız vakfı mütevellisi -belirtilmemiş ki bu kişi çoğu zaman mahallenin imamı veya müezzini olmaktadır- bu 2000 akçeyi istirbah yoluyla işletecek, talep edenlere borç/kredi olarak verecek, elde edilen yıllık 200 kuruş hasıl, mahallenin avarız vergisi ödemesine sarf edilecektir.

⁴¹ Hafsa Hatun bnt. Üveys Vakfiyesi, BŞS, B 50/54 a. (15 Zilhicce 1038/5 Ağustos 1629).

⁴² Vakfiyede, Ulucami’de her gün cüz okunmasına, hatim tamam oldukça hatim duası yapılmasına, her sene Mevlid-i Şerif ve Muhammediye okunmasına, Ulucami’de ders verilmesi için ders-i amme müderrise, kahvehane ve dükkanların tamirine, nazırlık ve vakfın muhasebesini görmesi için Bursa kadısına belirlenen maaşların verilmesi şartları da mevcuttur.

⁴³ Abdurrahman b. Mehmed Vakfiyesi, BŞS, B 110/8 a. (15 Safer 1039/4 Ekim 1629). Vakfın mütevellisi, Müderris Mehmed b. Çelebi olacaktı.

⁴⁴ Kerime Hatun bnt. Kurd Vasiyetnamesi, BŞS, B 51/40 a. (25 Zilhicce 1039/5 Ağustos 1630). Söz konusu vasiyetnamede Hamzabey Mahallesi mescidine iki adet berat mumu alınmasına, daha önce aynı mahallede vakfeylediği evin her sene avarız vergisinin ödenmesine, aynı evin su yollarının tamir, bakım ve ıslahına, her gece Yasin-i Şerif okuyacak bir kişiye çeşitli tahsisler de mevcuttu.

Bursa’da Ebubekir Çelebi b. Mehmed’in 1631 tarihli vasiyeti onun ölümü ardından yapılmasını istediklerini içermektedir. Bu işler için musî, vasiyetinde 6000 dirhem nakit ayırmıştır. Söz konusu paranın 1300 dirhemi techiz ve tekfîne, 700 dirhemi ıskat-ı salata harcanacak, 1000 dirhemi de cenaze törenine katılanlara elden dağıtılacaktır. Vasiyet gereği Ebubekir Çelebi’nin ölümünün ardından yedinci, kırkinci ve yıl dönümü günlerinde yemek pişirilecek fakirlere dağıtılacaktır. Her bir yemeğe harcanacak masraf 1000 dirhem olarak düşünülmüştür⁴⁵. Ebubekir Efendi, ölüm sonrası yapılacak işlerde kendisi adına halka yemek dağıtma işini, geleneğini unutmamıştır.

Bursa’da Şehâbeddin Paşa Mahallesi’nde yaşamış olan Emine Hatun bnt. Mustafa, 1634 yılı başlarında aynı mahalledeki evini vakfetmiş, bildirdiği şartlarla vakfiyesi tescil edilmiştir. Belge içeriğine göre evde hayatta oldukça Emine Hanım ikamet edecek, ölünce Mehmed b. Mustafa adlı kişi⁴⁶ oturacak, evin süknâ hakkı sırasıyla oğullarına ve torunlarına geçecektir. Çocukların nesli kesilince ev kiraya verilecektir. Gelirden her gün bir dirhem mahalle mescidi (Şehâbeddin Paşa Mahallesi) imamına ayrılacak⁴⁷, evin yıllık mukataa vergisi ödenecek, ardından tamir ve onarımı yapılacaktır. Taâm şartına gelince her sene yılda bir defa aynı mahallede yemek pişirilecek ve mahalle fukarasına dağıtılacaktır⁴⁸. Emine Hatun, kurduğu zürri vakıf son bulursa, hayır şartlarının kendi mahallesi sakinlerine dönmesini ummuştur.

Bursa’da ilmiye zümresinden, Yıldırım Medresesi müderrisi olan ve seyyid, mevlana unvanlarını taşıyan Ahmed Efendi b. Hızır, şehir yakınlarında/çevresinde iki parça bahçe⁴⁹ vakfederek vakfını kurmuştur. Bahçeler kiraya verilerek vakfa gelir sağlanacaktır. Vakıftan İbrahim Paşa mescidinde görev yapacak cüzhanlara⁵⁰, Ulu Cami’de hadis ilmi öğretecek müderrise⁵¹ görevleri karşılığında ücret bağlanmıştır. Müderrise ihtiyaç sahibi öğrencilerine giyecek⁵² alması için yılda 2000 akçe, bahariyelik⁵³ olmak üzere 2000 akçe daha para verilecektir. Müderris ve talebeleri bahar ve güz dönemlerinde mesire alanlarına gidecekler, burada vakıf parasıyla pişen yemekler hep birlikte yenecektir⁵⁴. Kendisi de müderris olan Ahmed Efendi, vakfında çoğunlukla öğrencileri düşünmüş, onların elbise ve yılda iki defa gidilecek mesiredeki taamları için para ayırmıştır.

⁴⁵ Ebubekir Çelebi b. Mehmed Vasiyetnamesi, BŞS, B 55/131 b. (13 Ramazan 1040/15 Nisan 1631). Yemeğin nerede dağıtılacağı tam olarak açık değildir, ancak bu tür vasiyetlerde gelenek olan -aksi belirtilmediği sürece- ölen kişinin kendi mahallesinde pişirilip dağıtılmasıdır. Ebubekir Çelebi ise Bursa’da Tefsirhan Mahallesi’nde yaşamıştır. Yemekler, büyük bir ihtimalle bu mahallede sunulmuştur.

⁴⁶ Mehmed b. Mustafa Emine Hanım’ın eşi olmalıdır. Ancak bu yönde kesin bir bilgi yoktur. Emine Hanım ve Mehmed’in baba adları bir olduğu düşünülürse Mehmed’in muhtemelen vâkıfın erkek kardeşi olma ihtimali de vardır.

⁴⁷ İmam Efendi vâkıfın ruhuna her gün bir Yasin-i Şerif okuyacaktır. Bu Yasinhanlık görevi için ona yıllık 360 akçe ödenecektir.

⁴⁸ Emine Hatun bnt. Mustafa Vakfiyesi, BŞS, B 54/28 a. (15 Şaban 1043/14 Şubat 1634).

⁴⁹ Bahçelerden biri Bursa bitişiğindeki bir mahalde, diğeri ise Bursa yakınlarında Mera Yeri diye bilinen mevzidedir. Ne bahçesi olduğu kayıtlı değildir.

⁵⁰ İbrahim Paşa mescidinde 6 cüzhan her gün cüz okuyacak, her birine günlük 2 akçe maaş verilecektir.

⁵¹ Müderris Efendi hadis alimi olacak, bu ilmi tedris edebilecek, akli ve nakli ilimleri okutabilecek yeterlikte bulunacaktır. Bu kişiye günlük 15 akçe yevmiye tahsis edilmiştir.

⁵² Öğrencilere kaftan, don ve gömlek alınacaktır.

⁵³ Osmanlı klasik döneminde medreselerde öğrenciler, müderrisleriyle birlikte bazen bahar mevsiminde bir tür piknik/gezi yapmakta, yaz aylarında da yaylağa çıkmaktaydılar. Bunun için müderris ve öğrencilere vakıftan belli bir miktar ücret ödenmekteydi. Bahar gezisi ve yaylaya çıkma için buralarda yemek pişirilip yenmesi amacıyla görevlilere ve öğrencilere verilen bu yardımlara “bahariye” ve “yaylakiye” denirdi. Mefail Hızlı, *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*, (Bursa: Esra Fakülte Kitabevi, 1997), 162-163.

⁵⁴ Ahmed Efendi b. Hızır Vakfiyesi, VGM. VKA, defter nu: 594/129/114. (15 Rebiülevvel 1044/8 Eylül 1634). Müderris Ahmed Efendi’nin tescil ettirdiği bu vakfiye, on gün sonra hemen hemen aynı şartlarla Bursa şeriye sicillerine de geçirilmiştir. Bu kayıttaki vâkıfın kimliği Ahmed Efendi b. Hızır b. Yusuf olarak kaydedilmiştir. Vakıf akarları arasında yukarıda zikredilen bahçelerden birinin Oruç Bey Çiftliği mevkiinde olduğu belirtilmiştir. Vakfın mütevellisi ise yine kendisi gibi müderris olan İsa Bey Medresesi müderrisi Mevlâna Mahmud Efendi’dir. Bk. BŞS, B 59/33 ab-34 a. (25 Rebiülevvel 1044/18 Eylül 1634).

Alacamescit Mahallesi sakinlerinden Mümine Hatun bnt. Keyvan'ın kurduğu vakıfta mahalle fakirleri için yemek pişirilip yedirilmesi öncelikli amaçtı. Vâkif, 1634 yılında Bursa'ya bağlı Dereköy'de bir bahçe ve 2000 akçe nakit para⁵⁵ vakfetmişti. Şartlara göre bahçenin her yıl mahsulü satılacak, gelirle her sene âdet olduğu üzere mahalle fakirlerine yemek pişirilip yedirilecekti. Nakit paranın gelirinden 100 akçe ise mahallede bu yemek pişirme-dağıtma işini organize edecek kişi olan mahalle [vakfi] kayyımına verilecekti⁵⁶. Bu kayda göre vâkif Mümine Hatun kurduğu vakıfla her yıl kendi mahallesinde düzenli olarak yemek pişirme-yedirme faaliyetini ve söz konusu hayrın mali yükünü üstlenmiş oluyordu.

Bursa'da İbni Hoca Ali Mahallesi'nden Mustafa Çelebi b. el-merhum Mehmed'in kurduğu vakfın özelliği yemek ve helva dağıtımını da kapsamasıydı. Diğer şartların yanında bu işlerin de yürütmesi için iki ayrı seferde çeşitli akarlar bağışladı ve bunları iki ayrı vakfiye ile kayıt altına aldırdı. İlk vakfiyesinde 900 kuruşluk bir nakit vakfetti ve paranın %10 hesabıyla irtirbah edilmesini istedi. Vakfın gelirinin 300 dirhemle her sene pilav ve zerde pişirilecek, Recep ve Şaban aylarında İbni Hoca Ali Mahallesi fakirlerine dağıtılarak ikram edilecekti. Bundan başka, yine vakfın parasından 100 dirhemle helva pişirilecek, İbrahim Paşa mescidinde teravih namazından sonra hazır olan cemaate dağıtılacaktı⁵⁷. Vâkifin ikinci vakfiyesinde bağışladığı akar Hoca İlyas Mahallesi'nde bulunan bir menzil⁵⁸ ile 3000 akçe nakitti⁵⁹. Vakfın gelirinden önce müteveli maaşı olan 100 akçe ödenecekti. Geri kalan 200 akçeyle has un, sade yağ ve bal satın alınacak, bu malzemeyle her yıl Berat gecesinde helva pişirilecekti. Helva Hoca İlyas Mahallesi mescidi sofasında mahalle ahalisine ikram edilecekti⁶⁰. Vakfın yemek it'amı ve helva ikramı uygulamalarına bakılırsa üç aylara ve kandil gecelerine özel bir önem verdiği, bunlarla ilgili bazı gelenekleri sürdürdüğü söylenebilir.

1635 yılı ortalarında Simkeş Mahallesi sakinlerinden el-hac Mehmed b. Alaeddin 35350 akçe sermayeli⁶¹ bir para vakfi kurmuştu. Onun vakıf yoluyla gerçekleştirmeyi umduğu hayırlardan birisi de fakirlere yemek dağıtımındı. Vakfiyede bu alandaki şartlara bakıldığında⁶² vakıf sermayesinin on bin akçesinin geliri ile her sene başında⁶³ yemek pişirilecek ve fukaraya dağıtılacaktı. Bu iş büyük bir ihtimalle Simkeş Mahallesi'nde gerçekleştirilecekti⁶⁴.

Hoşkadem Makramevi Mahallesi'nden Emine Hatun bnt. Ahmed 1636 yılı başlarında yazıya geçirilen vakfiyesinde Ramazan ayına özgü yiyecek/helva dağıtımıyla ilgili şartlar koydurmuştu. Emine Hanım aynı mahalledeki oturduğu evini vakfetmişti. Hayatta iken evde kendisi oturacak, o ölünce evi kiraya verilecekti. Kira gelirinden önce evin tamir ve onarımı gerçekleştirilecek bu işe 160 dirhem ayrılacaktı. Ardından 100 dirhem evin su yollarının tamir ve bakımına harcanacaktı.

⁵⁵ 2000 akçe, her yıl %10 hesabı üzerinden işleme verilecek, elde edilecek gelirden 100 akçesi vâkifin ikamet ettiği mahalle olan Alaca Mescit Mahallesi camisine mum alınıp yakılmasına ve caminin sair ihtiyaçlarına harcanacaktı. Kalan 100 akçe de mahalle kayyımına ödenecekti.

⁵⁶ Mümine Hatun bnt. Keyvan Vakfiyesi, BŞS, B 57/60 b. (5 Ramazan 1043/5 Mart 1634).

⁵⁷ Mustafa Çelebi b. El-merhum Mehmed Vakfiyesi, BŞS, B 56/35 b-36 a. (5 Zilhicce 1044/22 Mayıs 1635).

⁵⁸ Menzilde oturma şartı sırasıyla vâkifin kendi, eşi ve daha sonra da mahalle vakfi kayyımı üzerine idi.

⁵⁹ Bu meblağ, ilgili dönemde nukud vakıflarında yaygın olduğu üzere onu on bir (%10) hesabı üzere talep edenlere borç/kredi olarak dağıtılıp işletecekti ki bu hesaba göre vakfın ortalama yıllık geliri 300 akçe oluyordu.

⁶⁰ Mustafa Çelebi b. El-merhum Mehmed Vakfiyesi, BŞS, B 56/81 ab. (1 Recep 1046/29 Kasım 1636). Vâkifin bu vakfiyesi ilk vakfiye ile aynı defterde yer almakta ve öncekinden bir buçuk yıl sonra düzenlenmiş görünmektedir.

⁶¹ Bu para onu on bir akçe iki pula irtirbah olunacaktı. El-hac Mehmed b. eş-Şeyh Alaeddin Vakfiyesi, BŞS B 54/110 b. (7 Muharrem 1045/23 Haziran 1635).

⁶² Vakfiyedeki diğer şartlar şöyleydi: 3000 akçenin geliri görevi için müteveliye, diğer 3000 akçenin ribhı mahalle ahalisinin avarız vergisi ödemelerine, 1000 akçenin neması Simkeş Mahallesi'ndeki mescidin müezzinine, yine diğer 1000 akçenin getirisi aynı mescit için mum yağı alınıp Şaban ayında yakılmasına tahsis edilmişti. 14350 akçenin getirisi ise Manavgat kazasına tabi Serd karyesi mektep muallimine verilecekti.

⁶³ Hicri takvimde senenin ilk ayı Muharrem ayıdır. Kastedilen zaman dilimi Muharrem ayının başlarıdır.

⁶⁴ El-hac Mehmed b. eş-Şeyh Alaeddin Vakfiyesi, BŞS, B 54/110 b. (7 Muharrem 1045/23 Haziran 1635).

100 dirhem ile de Ramazan helvası adıyla bilinen helva satın alınacak ve Kadir gecesinde mahalle fakirlerine dağıtılacaktı⁶⁵. Muhtemelen evin kira getirisi yıllık 360 dirhem olarak hesaplanmıştı.

Bursa'nın Alacamescit Mahallesi'nden Aişe bnt. Hakan 1636 yılı Mart'ında Dereköy'de bir bahçe vakfetti. Şartlara göre yıllık gelirden öncelikle her sene bahçenin mukataa vergisi ödenecekti. Ardından kalan meblağ ile her yıl adı geçen köyde yemek pişirilecek ve karye ahalisine dağıtılacaktı⁶⁶.

1636 yılı Ağustos'unda Filiboz Mahallesi'nde imaket eden Hacı Abdullah Çavuş b. Sultan Ali, 500 riyali kuruşluk⁶⁷ bir para vakfı tesis etmişti. Para onu on bir hesabı üzere (%10) işletilecek, elde edilecek gelir vâkıfın belirttiği yer ve işler için⁶⁸ harcanacaktı. Gelirin 800 akçesiyle Bursa keyli ile 7 keyl⁶⁹ pirinç, 5 vukiyye⁷⁰ sade yağ, 5 vukiyye bal ve 5 vukiyye de et satın alınacaktı. Bu malzemeyle dane ve zerde hazırlanıp Kadir gecesinde Filiboz Mahallesi fakirlerine ikram edilip dağıtılacaktı⁷¹.

1637 yılı başlarında Bursa'da Çakır Mahallesi sakinlerinden Ali b. Abdi, 1000 dirhem nakit bağışlayarak bir nukud vakfı kurmuştu. Bu para o dönemde Ahi Tekkesi olarak da bilinen Ahi zaviyesi mütevellisi olan Ahmed b. Ali'ye teslim edilecek, o da bu parayı %10 hesasıyla işleterek gelir sağlayacaktı. Elde edilecek 100 dirhemlik gelir her sene yılda bir kere yemek pişirilmesi ihtiyaç ve masraflarına harcanacak, pişen yemekler Ahi zaviyesi fukarasına dağıtılarak ikram edilecekti⁷². Böylece Ahi tekkesinde derviş ve misafirlere düzenli olarak her yıl bir defa yemek dağıtılmış olacaktı.

Bursa'nın Nakkaş Ali Mahallesi'nden Süleyman Bey b. Abdülcelal 1637 yılı ortalarında ölümünün ardından yapılmasını istediği çeşitli işler için bir vasiyetname hazırlatmıştı. O, defin ve hayır işleri için terekesinden 15000 akçe nakit ayırmıştı. Bu paranın bir bölümüyle gasil, teçhiz, tekfin, telkin, ıskat-ı salat, kabir kazımı ve imarı, tabut ve defin işlemleri gerçekleştirilecekti. Ölümü senesinde pirinç ve zerde pişirilip dağıtılması için 2500 akçe tahsis etmişti. Tüm bu iş ve harcamalardan sonra kalan paradan -ki geriye 3600 akçe kalıyordu- vasiyet sahibinin ruhuna Kur'an okuyanlara verilecek, ayrıca mahalleliye yemek pişirilip dağıtılacaktı⁷³. Süleyman Bey kendi mahallesinde iki defa yemek dağıtılması için vasiyetnamesine şart belirtmişti.

⁶⁵ Emine Hatun bnt. Ahmed Vakfıyesi, BŞS, B 59/151 a. (25 Şaban 1045/3 Şubat 1636).

⁶⁶ Aişe bnt. Hakan Vakfıyesi, BŞS, B 54/158 a. (Evahir-i Ramazan 1045/7 Mart 1636).

⁶⁷ Riyal gurusu: Osmanlı Devleti'nde yaygın bir biçimde kullanılan sikkelerden biri 'riyal gurusu' olarak adlandırılan İspanyolların 8 reallik parçasıydı. Yaklaşık 24 gram gümüş içeriğe sahip bu sikke 16. yüzyılın ikinci yarısında ve 17. yüzyılda Avrupa'dan Asya'ya kadar eski Dünya'nın en yaygın ödeme araçlarından biriydi. 17. yüzyıl başlarında riyal gurusunun kur değeri 80 tam akçeye eşitti. Şevket Pamuk, "Kuruş", TDV İslam Ansiklopedisi, 26 (İstanbul 2002), s. 458.

⁶⁸ Vakıfla ilgili bazı şartlar şöyleydi: Gelirden günlük 1 akçe mahalle mescidi imamına, 1 akçe müezzine, 1 akçe Cami-i Kebir'de (Ulu Cami) bir aşır okuyan kişiye, 1 akçe babasının kabrinde okuyana, 1 akçe de kendi huzurunda bir cüz tilavet edecek kişiye verilecekti. Ayrıca her sene 1000 akçe Medine fakirlerine dağıtılacaktı. Yine her yıl kendi mahallesi olan Filiboz Mahallesi camisinde koydurduğu çeragların birine 200 akçelik bal mumu alınacak, diğeri için ise 100 akçelik zeytin yağı alınacaktı. Bunlardan başka 500 akçe tutarında kaftan alınıp Kadir gecesinde mahalle yetimlerine dağıtılacaktı. Elhac Abdullah Çavuş b. Sultan Ali Vakfıyesi, BŞS, B 56/72 ab. (25 Rebiülevvel 1046/27 Ağustos 1636).

⁶⁹ Osmanlı kanunnamelerine göre on altıncı yüzyılda 1 Bursa kilesi 10,2635-11,2257 kg. arasında değişirdi. Cengiz Kallek, "Kile", TDV İslam Ansiklopedisi, 25 (Ankara 2022), s. 567.

⁷⁰ Vukiyye: Osmanlı dünyasında okka olarak bilinen ağırlık ölçüsünün diğeri bir adıdır. Okka/vukiyye temelde 400 dirhemdir. Ortamala 1228,8-1282,8 gr ağırlığına eşittir. Ünal Taşkın, "Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri" (Yüksek Lisans Tezi, Fırat Üniversitesi, 2005), 97.

⁷¹ Elhac Abdullah Çavuş b. Sultan Ali Vakfıyesi, BŞS, B 56/72 ab. (25 Rebiülevvel 1046/27 Ağustos 1636).

⁷² Ali b. Abdi Vakfıyesi, BŞS, A 160/44 a. (5 Ramazan 1046/10 Şubat 1637).

⁷³ Elhac Süleyman Bey b. Abdülcelal Vasiyetnamesi, BŞS, B 61/14 a. (Evahir-i Muharrem 1047/19 Haziran 1637).

Nalbantoğlu Mahallesi sakinlerinden Ümmügülsüm Hatun bnt. Elhac Kurd'un vakfı ve vakfiyesi⁷⁴ yemek tevzi ile ilgiliydi. Bahsi geçen hatun öncelikle 250 adet riyali kuruş vakfetmiş bu paranın yıllık istirbah edilmesini istemişti⁷⁵. 25 kuruş gelmesi beklenen yıllık gelirin 10 kuruşu ile Miraç Gecesi'nde yemek hazırlanacak ve Nalbantoğlu Mahallesi ahalisine dağıtılacaktı⁷⁶.

Enarlu Mahallesi'nden Mustafa b. İbrahim, Bursa bitişiğinde Kanlıca Köyü yakınlarındaki bir bahçeyi ve üzerindeki ağaçları vakfetmişti. Her yıl ağaçların⁷⁷ gelirinden mahalle fakirlerine yemek it'amını da şart koşmuştu. Vakfiyeye göre diğer şartlar yanında⁷⁸ gelirden 600 akçe ayrılıp her yıl Regaip Gecesi'nde dane ve zerde pişirilecek daha sonra da Enarlu Mahallesi fakirlerine dağıtılacaktı⁷⁹.

Bursa esnaflarından ve debbağlık/dericilik işiyle uğraşan Mehmed b. Ali, ana sermayesi 2000 dirhem olan bir nukud vakfı kurmuştu. Vâkıf söz konusu meblağı mütevellî tayin ettiği ve aynı zamanda El-merhum Ahi Evran Mescid-i Şerif'i Vakfı mütevellîsi Ahmed b. Ali'ye teslim etti. Bu para her yıl mütevellî eliyle işletilecek, gelir ile her sene bayramlarda yemek pişirilecek ve fakirlere yedirilecekti⁸⁰. Kendisi de derici esnafı olan Mehmed Bey, muhtemelen kendi loncası üyelerine yemek ikramı için bir vakıf oluşturmuştu.

Bursa'da kale dahilindeki Hacılar Mahallesi'nde yaşayan tüccar tairesinden Abdülmütî Çelebi b. Mehmed 200 esedi kuruşunu istirbah edilmek üzere vakfetmişti. Elde edilecek yıllık gelirin 10 kuruşunu, Pınarbaşı mevkindeki Hz. Mevlana dergahında sakin olan Mevlevî fukarasının yemek giderlerine harcanmasını şart koşmuştu⁸¹. Böylece muhtemelen kendisi de bir Mevlevîye müntesibi veya muhibbanı olan vâkıf, Mevlevî dervişlerin günlük yemek harcamalarına küçük de olsa bir katkı sunmak istemişti.

Karakadı/Karakedi Mahallesi'nden Ayşe Hatun bnt. Elhac Sinan 1639 yılı Mayıs'ında sermayesi menzil⁸² ve paradan oluşan bir vakıf tesis etti. Vakfedilen 15000 akçe nakit onu on bir (%10) hesabı üzere işletilip vakfa gelir sağlanacaktı. 500 akçeyle Karakedi zaviyesinde yemek pişirilmesi ve mahalle halkına dağıtılması vâkıfın isteğiydi. Ayrıca yine 500 akçe mahalle avarızına ve nüzül bedeline harcanacaktı. 500 akçe de Karakedi Camisi hatibine verilecekti⁸³.

Huri Hatun bnt. Abdullah adlı kadın İbrahim Paşa Mahallesi'ndendi. Onun 1639 yılı ortalarında kurduğu vakıf cüz tilaveti, yemek dağıtımı ve avarız tedariki gibi hayır şartlarını içeriyordu. Bu işler için 236 riyali kuruş bağışlamıştı. Para işletilerek vakfa yıllık gelir sağlanacaktı. Gelirden İbrahim Paşa Mahallesi camisinde cüz okuyacak iki kişiye yevmiye ikişer akçe ödenecek,

⁷⁴ Ümmügülsüm Hatun bnt. Elhac Kurd Vakfiyesi, BŞS, B 61/55 a. (15 Safer 1047/9 Temmuz 1637).

⁷⁵ Onu on bir hesabı üzere (%10) istirbah edilecekti.

⁷⁶ Diğer şartlara gelince, gelirin 12 kuruşu her gün bir Yasin-i Şerif okuması göreviyle mahalle imamına verilecekti. Ayrıca 3 kuruş ile her sene mahalle mescidi mihrabı için Berat mumu alınacak ve Şaban ayının on beşinci gecesi yerine konulacaktı.

⁷⁷ Ağaçların ne ağacı olduğu vakfiyede açıkça yazılmamıştır ancak bunların meyve ağacı olması kuvvetle muhtemeldir.

⁷⁸ Diğer şartlar şöyledi: Hasıl olan gelirden önce bahçenin 120 akçelik mukataası ödenecekti. Kalandan yevmi 1 akçe Attar Hüsâm Mahallesi mescidi imamına, 1 akçe de Simidçi Mahallesi mescidi müezzine verilecekti. Vakıf bahçeye ise her sene 20 fidan dikilecek, bahçe tımarı için 500 akçe ayrılacaktı. Harcamalardan sonra gelir fazlası kalırsa evlada şart olacaktı.

⁷⁹ Mustafa b. İbrahim Vakfiyesi, A 160/108 b. (15 Rebiülâhir 1047/6 Eylül 1637).

⁸⁰ Debbağ Mehmed b. Ali Vakfiyesi, BŞS, A 160/135 b. (20 Şaban 1047/7 Ocak 1638). Mütevellî olan Ahmed b. Ali'nin baba adına bakılırsa vâkıf Mehmed b. Ali'nin kardeşi olabilir. Ayrıca yukarıda açıklanan ve 10 Şubat 1637 tarihli vakfiye sahibi Ali b. Abdi de yine Ahi Evran Tekkesi'ne benzer bir vakıf yapmıştı. Buradaki Ali, son belgede adları geçen Debbağ Mehmed ve Mütevellî Ahmed'in babası olma ihtimali çok yüksek görünüyor.

⁸¹ Abdülmütî Çelebi b. Mehmed Vakfiyesi, BŞS, B 61/145 a. (15 Ramazan 1048/20 Ocak 1639).

⁸² Vakfiyeye göre evin oturma hakkı vâkıf hayatta iken önce kendine, sonra eşi Mahmud Dede'ye, sonra Halvetiye tarikatının Karakedi zaviyesi şeyhi Şeyh Mustafa Dede'nin evlatlarından olan şeyhe, Mustafa Dede'nin çocuğu yok ise her kim şeyh olur ise ona ait olacaktır.

⁸³ Ayşe Hatun bnt. Elhac Sinan Vakfiyesi, BŞS B 146/29 a-b. (10 Muharrem 1049/13 Mayıs 1639).

artan para ile pilav ve zerde pişirilip mahalle fakirlerine dağıtılacaktı⁸⁴. Böylece adı geçen mahallede en az yılda bir defa vakıf sofrası kurulacaktı.

Sultan Mehmed Han Mahallesi'nden Şerife Fatma Hatun bnt. Sunullah'ın kurduğu vakıf için bağışladığı şey aynı mahallede bahçeli bir evdi⁸⁵. Bahçedeki dut yapraklarının satılmasıyla elde edilecek gelirden önce 360 akçe evin tamir ve bakımına harcanacak, Kaygan Camisi için bir berat kandil mumu alınacak, artan para ise mahalle fakirlerine yemek yedirilmesi için tahsis edilecekti⁸⁶.

1641 yılında Emir Sultan Mahallesi'nde kurulan vakfın esas hizmet alanı aynı mahallede yemek dağıtımdı. Vâkıf Kerime Hatun bnt. Elhac İsa it'âm-ı taâm hizmeti için 5000 dirhem nakit para bağışlamış ve bu paranın rıbh üzere işletilmesini istemişti. Paranın tüm geliriyle her sene başında mahalle fakirleri için yemek pişirilecek ve dağıtılacaktı⁸⁷.

1641 yılı Eylül'ünde Bursa'da vakıf kuran isimlerden biri de Hacı Hasan b. Abdullah idi. Çakır Mahallesi'nden Hacı Hasan Efendi aynı mahalledeki evini çeşitli hayır işleri için vakfetmişti. Belirtilen evde sağlığında kendisi, ölünce çocukları oturabilecekti. Çocuklarından sonra ev kiraya verilip gelir sağlanacaktı. Kira gelirinden 200 dirhem mahalle avarızına, 200 dirhem de mahalle fakirlerinin yedirilip doyurulmasına sarfedilecekti⁸⁸.

1646 yılı sonlarında Mantıcı Mahallesi'nden Safiye Hanım bir vasiyetname yazdırmıştı. Vasiyetinde, ölünce muhalefatından 26000 akçe ayrılmasını istemişti. Bu paradan ıskat-ı salat, techiz ve tekfin işlemleri için ayrıca ölümünün üçüncü, yedinci ve kırkıncı günlerinde harcanmak üzere değişen miktarlarda nakit ayırmıştı. Geriye kalan 15000 akçe müteveli eliyle istirbah edilecekti. Gelirin 100 akçesiyle Kadir Gecesinde Enbiyaoğlu Mahallesi mescidinde helva pişirilip ahaliye ikram edilecekti. Yine gelirden yemiş zamanı 100 akçelik yemiş satın alınarak Kazzazoğlu Mahallesi'ndeki mektepte okuyan öğrencilere dağıtılması da şartlar arasındaydı⁸⁹.

1647 yılı Mart ayında Veledisaray Mahallesi'nden Ayşe Hatun bnt. Cihan, Şehâbeddin Paşa Mahallesi'ndeki bir menzilin vakfetmişti. Ev süknâ şartlarından sonra Muhyiddin Efendi zaviyesine vakıf olacaktı. Bu zaviye Ahmet Paşa Mahallesi'nde idi. Menzil müteveli eliyle kiraya verilecek, geliriyle on vukiyye bal, beş vukiyye yağ alınıp zaviyede helva pişirilecekti. Tabh olunan helva zaviye fukarasına ikram edilip dağıtılacaktı⁹⁰.

1652 yılı Temmuz'unda Bursalı muhtemelen baba-oğul olan Mehmed Efendi b. Maksud ile Hüseyin b. Mehmed adlı kişiler ortak bir vasiyet kaleme aldirmişlardı. Vasiyetlerinde 3500 dirhem para ayırmışlar, bu para ile techiz ve tekfin işlemlerinin yapılmasını ayrıca 'leyale-i mu'tade' de dediği ölümünün üçüncü, yedinci, kırkıncı ve senesi gecelerinde mahalleli için yemek pişirilmesi ve dağıtılmasını belirtmişlerdi⁹¹.

⁸⁴ Huri Hatun bnt. Abdullah Vakfıyesi, BŞS, B 146/36 a-b. (1 Safer 1049/3 Haziran 1639). Vakıf sermayesinin 36 kuruşunun yıllık getirisi ise Sivasiler Mahallesi fukarasının avarız vergisi için harcanacaktı. Vakfın tevliyeti vakıf kurucu üzerinde olacaktı.

⁸⁵ Evin süknâsı önce vâkıfın kendine, sonra kardeşinin oğluna, sonra onun evlatlarına, sonra akrabalarından Şemsperi ve Badısaba cariyele, en son mahalle imamalarına şart koşulmuştu.

⁸⁶ Şerife Fatma Hatun bnt. Sunullah Efendi Vakfıyesi, BŞS, B 8/164 a. (15 Rebiülevvel 1050/5 Temmuz 1640).

⁸⁷ Kerime Hatun bnt. Elhac İsa Vakfıyesi, BŞS, B 66/63 b. (24 Muharrem 1051/5 Mayıs 1641).

⁸⁸ Şartların devamında vakıf evin tamir ve onarımı için 200 dirhem, müteveli ücreti olarak da 200 dirhem ayrılmıştı. Elhac Hasan b. Abdullah Vakfıyesi, BŞS, B 66/86 b. (7 Cemaziyelahir 1051/13 Eylül 1641).

⁸⁹ Safiye bnt. Himmet Vasiyetnamesi, BŞS, B 64/186 b. (25 Şevval 1056/4 Aralık 1646). Vasiyet-vakfiyenin devamında da mektep muallimine, halifesine, vakıf mütevellisine ve bal mumu alımına sarflar mevcuttur.

⁹⁰ Aişe Hatun bnt. Cihan Vakfıyesi, BŞS, B 69/6 b-7 a. (5 Safer 1057/12 Mart 1647). Gelirden fazla kalan miktar olursa vakıf evin tamerine harcanacaktı.

⁹¹ Mehmed Efendi b. Maksud ve Hüseyin b. Mehmed Vasiyetnamesi, BŞS, B 129/138 b-139 a. (2 Şaban 1062/9 Temmuz 1652).

Bursa'nın Mantıcı Mahallesi'nden Belkis bnt. Mehmed hayır şartlarını 1658 tarihli bir vakfiyede dile getirmişti. Buna göre Belkis Hanım Mantıcı Mahallesi'nde bir ev bağışlamış, evin süknâ şartlarını belirttikten sonra icara verilmesini istemişti. Kira geliriyle önce evin tamir ve onarımı yapılacaktı. Gelir fazlası ise Mevleviye fukarasının yemeklerine harcanacaktı⁹².

Bursa'da Hz. Emir [Sultan] Mahallesi'nde yaşayan Elhac Sefer Efendi b. Bayezid 1662 yılı başlarında 370 riyali kuruş vakfetmişti. Bu paranın onu onbir hesabı üzere nemalandırılmasını istedi. Şartların çoğu Hz. Emir Sultan Camisi görevlileriyle ilgiliydi. Hayır şartlarından birisi 10 kuruşun geliriyle her sene Ramazan ayının 15. gecesinde teravih namazından sonra 'Ramazan Helvası' tabir olunan helvadan satın alınması ve cami müezzinlerine ikram edilip yedirilmesiydi⁹³.

On yedinci yüzyıl ortalarında -muhtemelen kendisi de emekli bir saray görevlisi olan- İbrahim Ağa'nın vakfiye kaydı Bursa sicilleri arasındaydı ancak vakıf şartları ise İstanbul'a aitti. Kendisi, Yeni Saray içindeki Hassa-i Harc fodula fırınında hizmet eden kişilere Ramazan ayı boyunca geceleri yemek pişirilmesi ve yemeleri için 2000 akçe bağışlamıştı. Yine Has Saraçhane hizmetlilerinin Ramazan yemekleri için de 1500 akçe nakit vakfetmişti⁹⁴.

Fatma bnt. Derviş Mehmed adlı kadın Bursa'da oturma şartını önce kendine, sonra azatlı kölesine, sonra da onun evlatlarına bağışladığı bir ev vakfetti. Kölesinin çocuklarının nesli kesilince ev mahalle mütevellisi tarafından kiraya verilecekti. Kira geliri ile her sene Berat gecesinde yemek pişirilip fakirlere dağıtılabaktı⁹⁵.

Ahmet Paşa Mahallesi'nden Fatma Hatun bnt. Mustafa, 100 esedi kuruş bağışlayarak bir para vakfı kurmuş, vakıf sermayesinin onu on bir buçuk hesabı üzere işletilmesini şart koşmuştu. Gelirden mahalle camisi hatibine bir, kayyımına bir ve kendi vakfı mütevellisine bir akçe yevmiye tahsis etti. Artan para ile ise her yıl adı geçen mahallede yemek pişirilip mahalle fukarasına, sakinlerine yedirilmesini şart kıldı⁹⁶.

Hüseyin Erzincani Mahallesi'nden Ayşe Hatun bnt. Mehmed'in 1671 yılı Mayıs'ına tarihlenen vasiyetnamesinde yemek dağıtım şartı da mevcuttu. O, önce terekesinden 100 esedi kuruş ayrılmasını, ölümünde bu parayla techiz, tekfin gibi işlemlerin yerine getirilmesini istemiş, ardından da ölüm sonrasında yemek dağıtımının gelenek olduğu günlerde⁹⁷ yemek pişirilip fakirlerin doyurulması vasiyet etmişti⁹⁸.

Ali Efendi b. İbrahim Efendi hem şeyh hem de Yıldırım Medresesi müderrisi idi. Kendisi çeşitli bölgelerde bahçeler⁹⁹ ve 300 kuruş nakit bağışlayarak bir vakıf tesis etmişti. Müderris Efendi hocalık yaptığı Yıldırım Bayezid Han Medresesi öğrencileri ile Molla Yegan Medresesi öğrencilerinin, aynı zamanda Tatarlar çarşısından beş altı kişinin daha Yıldırım medresesinde merhum Ebu's-suud Efendi odasında veya Yıldırım Cami'sinde zaman zaman toplanıp bir hatim okumalarını ister. Hatim okunmazdan önce müteveli vakıf geliriyle imkanlar ölçüğünde pirinç, yağ

⁹² Belkis bnt. Mehmed Vakfiyesi, BŞS, B 132/6 a. (16 Şevval 1068/17 Temmuz 1658).

⁹³ Elhac Sefer Efendi b. Bayezid Vakfiyesi, BŞS, B 185/27 ab. (1 Recep 1072/20 Şubat 1662).

⁹⁴ İbrahim Ağa b. Abdurrauf Vakfiyesi, BŞS, B 186/18 ab. (11 Şevval 1073/19 Mayıs 1663).

⁹⁵ Fatma bnt. Derviş Mehmed Vakfiyesi, BŞS, B 109/193 a. (15 Recep 1076/21 Ocak 1666). Vakıfın oturduğu ve aynı zamanda vakıf evin bulunduğu sokak belgede silik olduğu için okunamamaktadır.

⁹⁶ Fatma Hatun bnt. Mustafa Vakfiyesi, BŞS, B 96/58 b. (10 Şevval 1080/3 Mart 1670).

⁹⁷ Vasiyetnamede "eyyam-ı mu'tadede" ibaresi geçmektedir. Bu tabir ise cenaze merasimi günü, ardından ölümün üçüncü, yedinci, kırkıncı ve sene-yi devriyesi günlerine işaret etmektedir.

⁹⁸ Ayşe Hanım'ın vasiyetindeki diğer bir şart da kendisi yerine Hac görevini yerine getirecek bir kişiye 400 kuruş verilmesiydi. Ayşe Hatun bnt. Mehmed Vasiyetnamesi, BŞS, B 90/65 a. (27 Zilhicce 1081/7 Mayıs 1671).

⁹⁹ Baba Sultan Köyü'nde, Cumalıkızık Köyü'nde, Bursa'da Kuruçay mevkinde kestane bahçeleri, dut bahçeleri ve daha başka bahçeler akar olarak vakfedilmişti.

vb. malzeme satın alıp pilav hazırlatacaktır. Hatim için toplanan guruba bu pilav ikram edilecektir¹⁰⁰. Vakfiyeye göre kurucusu müderris olan bu vakıf, çoğunlukla medrese öğrencilerine belli aralıklarla pilav dağıtma işini üstlenmiş görünmektedir.

Şehâbeddin Paşa Mahallesi sakinlerinden İsmihan Hatun'un kurduğu vakıf, aynı mahallede bir menzil ve 30 esedi kuruş nakitten ibaretti. Şartlara göre ev kiraya verilecek, nakit para onu on bir hesabıyla işletilerek gelir elde edilecekti. Vakfın tüm geliriyle mübarek sayılan gecelerde mahalle sakinleri için yemek pişirilecek ve dağıtılacaktı¹⁰¹. İsmihan Hatun yukarıda bahsedilen vakfından yaklaşık bir buçuk yıl sonra 1676 tarihinde çok detaylı bir vasiyetname yazdırdı. Bu vasiyetnamede ölümünün ardından yapılacak işleri teker teker açıkladıktan sonra belirttiği işlerin gerçekleştirilebilmesi için elli miskal¹⁰² ağırlığında bir çift altın bilezik bıraktı. Ölümü halinde bilezik vasi eliyle satılacak ve parası istirbah edilecekti. Elde edilen gelire ilgili dönemde ölümden sonra mutad olan işlemler yerine getirilecek ayrıca yemek pişirilip dağıtılacaktı. Vasiyete göre cenaze merasiminde helva dağıtılacak, vefatın üçüncü, yedinci, kırkıncı ve senesi günlerinde fakara için yemek pişirilecekti. Yemekleri, vasi Hüseyin Bey ile eşi Belkıs Hanım kendi evlerinde hazırlayıp mahalleliye ve fakirlere ikram edeceklerdi¹⁰³.

Bursa'da Hoca Mehmed Karamanî Mahallesi'nden Ayşe Hatun'un 200 kuruşluk bir sermayeyle kurduğu vakıf hem Şeyh Üftade¹⁰⁴ Dergahı'yla hem de yemek dağıtımıyla ilgiliydi. Şartlara göre parayı Üftade Dergahı'nın şeyhi ve aynı zamanda mütevellisi olan kişi¹⁰⁵ onu on bir hesabı üzere işletecekti. Gelirin yarısı ile Rebiülevvel ayında o dönemde Kızılcabayır semtinde olduğu belirtilen Üftade Camii'nde yemek pişirilip fukaraya yedirilecekti¹⁰⁶.

Ahmet Paşa Mahallesi'nde yaşayan Raziye Hanım, aynı mahalledeki evini hayır amaçlı vakfetmişti. Vakfiye şartına göre ev mütevelli eliyle kiraya verilecekti. Mütevelli her ay gelecek kira geliri ile Cuma geceleri yemek hazırlatacak, bu yemek mahallede bulunan Ahmet Paşa zaviyesi şeyhi ve dervişlerine ikram edilecekti¹⁰⁷.

Karaca Muhyiddin Mahallesi'nden Mehmed Ali b. Hasan, kurduğu vakıfla her yıl Rebiülevvel ayının on ikinci gecesini (Mevlid Kandili akşamı) Bağlar Zaviyesi'nde yemek pişirilip hazirunla yenmesini istemişti¹⁰⁸.

Bursa Alacamescit Mahallesi sakinlerinden Fatma Hatun, vefatı sonrasındaki techiz, tekfin, ıskat-ı salat gibi genel işlemler, vasi ücreti, mescit kayımı, mahalle avarız sandığı, mahalledeki bir kaç kişi ve görevliye verilmesi için terekesinden toplam 400 kuruş bir meblağ ayrılmasını vasiyet

¹⁰⁰ Ali Efendi b. İbrahim Efendi Vakfiyesi, BŞS, B 93/90 ab-91 ab. (15 Cemaziyelahir 1084/27 Eylül 1673).

¹⁰¹ İsmihan Hatun bnt. Sefer Vakfiyesi, BŞS, B 83/44 a2. (20 Cemaziyelahir 1085/21 Eylül 1674).

¹⁰² Miskal: İslam devletleri ile Osmanlı Devleti'nde kullanılan ağırlık ölçü birimidir. Miskalin Osmanlı çağında Anadolu coğrafyasında 1650 yılına kadar 4,608 grama, bu tarihten sonra ise 4,81 grama denk düştüğü belirtilir. Taşkın, agt. s. 87-89.

¹⁰³ İsmihan Hatun bnt. Sefer Vasiyetnamesi, BŞS, B 103/80 a. (28 Zilkade 1086/13 Şubat 1676).

¹⁰⁴ Dönemin ünlü mutasavvıflarındandır. Bursa'nın Araçlar Mahallesi'nde doğdu. Doğum tarihi kaynaklarda 895 (1490) olarak verilmekteyse de müridi Aziz Mahmud Hüdayî'nin *Vâkı'ât*'ında geçen bir ibareden 900 (1495) yılı civarında dünyaya geldiği anlaşılmaktadır. Adı Mehmed, lakabı Muhyiddin'dir. Bursa'da tekkesi, Yerkapı semtinde camisi bulunmaktadır. Ölümü 1580 yılındadır. Nihat Azamat, "Üftade", TDV İslam Ansiklopedisi, 42 (İstanbul 2012), s. 282-283. Türbesi de cami yanındadır.

¹⁰⁵ İlgili dönemde Şeyh Üftade Dergahı'nda seccadenişin, aynı zamanda evkafa evladiyet ve meşrutiyet üzere mütevelli olan kişi Şeyh İbrahim Efendi ibnel-merhum Şeyh Mustafa Efendi'dir.

¹⁰⁶ Gelirin diğer yarısıyla yine aynı camide Rebiülevvel ayında Mevlit okutulacak, bu işin masrafları karşılanacaktı. Ayşe Hatun bnt. Merhum İsa Vakfiyesi, BŞS, B 88/149 b. (1 Zilhicce 1085/26 Şubat 1675).

¹⁰⁷ Raziye bnt. Abdullah Vakfiyesi, BŞS, B 103/12 b. (18 Zilhicce 1085/15 Mart 1675).

¹⁰⁸ Vâkıf bu vakıf için 50 esedi kuruş bağışlamıştı. Vakfın mütevellisi ise zaviyenin mütevellisi her kim olursa o kimse olacaktı. Mehmed Ali b. Hasan Vakfiyesi, BŞS, B 103/91 a. (2 Rebiülevvel 1087/15 Mayıs 1676).

etmişti. Bu paranın 105 kuruşuyla da musinin vefatının üçüncü, yedinci, kırkinci ve sene-yi devriyesi günlerinde yemek hazırlanıp fukaraya dağıtılacaktı¹⁰⁹.

Hacı Yakup Mahallesi'nden Gülsüm bnt. Abdullah, çağdaşı ve akranları gibi vasiyetname yazdıran Bursa'lı kadınlardan biriydi. Ölümünden sonra harcanmak üzere 4000 akçe para bırakmıştı. Bu para ile techiz ve tekfin işlemleri yerine getirilecek, ayrıca vefat günü, üçüncü, yedinci, kırkinci ve her sene sene-yi devriyesinde yemek pişirilecek ve fukaraya yedirilecekti. Artan meblağ mahalle avarız vakfına teslim edilecekti¹¹⁰.

Bursa'da Babızemin Mahallesi'nde ikamet eden Ahmed Ağa b. Abdülmümin 1500 kuruşluk bir nukud vakfı kurmuş, paranın onu on bir (%10) hesabıyla işletilmesini istemişti. Vâkıf, elde edilecek gelirin çoğunu Hz. Üftade Zaviyesi ile camisi görevlileri ve çeşitli ihtiyaçlarına ayırmıştı¹¹¹. 12,5 kuruşla her sene Rebiülevvel ayında yemek pişirilip fukaraya dağıtılmasını şart koşmuştu. Ayrıca vâkıfın başka bir isteği de diğer 12,5 kuruşla yine Rebiülevvel ayında Mevlit okutulması ve masraflarının karşılanmasıydı¹¹².

Hacı Seyfeddin Mahallesi'nden İsmihan Hatun da aynı mahalledeki evini hayır işleri için vakfetmişti. Adı geçen hanım ölünce ev satılacak, parası nemaya verilerek işletilecekti. Paranın geliriyle her sene Zeyniyye Camii'nde Mevlid kıraat ettirilecek, o gün yemek pişirilecek, camiye gelen fukara-yı müslimine dağıtılacaktı¹¹³.

Kale içinde Manastır Mahallesi'nde yaşayan İbrahim Efendi ulemadan bir zattı. Onun kurduğu vakfın bir yönü yemek tabhı ve dağıtımıyla ilgiliydi. Vakıf şartı gereğince her yıl Rebiülevvel ayının on ikinci gününde Hz. Üftade Camii'nde Mevlid tilavet olunacak, ayan ve ileri gelenler davet edilip onlara şerbet ikram edilecekti. Bundan başka her iki bayramda yemek hazırlanıp Hz. Üftade Zaviyesi'nde Bayram namazından sonra zaviyede kalan dervişlere ikram edilecekti. Yine Ramazan ayı boyunca Hz. Üftade Zaviyesi'nde sakin olan dervişlerin yemek masrafları için 60 kuruş sarf olunacak, her Ramazan akşamı zaviye fukarası doyurulacaktı¹¹⁴. Her Ramazan ayında bu işin böyle sürdürülmesi de vakıf şartları arasındaydı.

Şeker Hoca Mahallesi'nden Rabia Hatun'un vasiyetinde fakirlere yemek yedirilmesi de vardı. Adı geçen kadın malından 1000 kuruş ayırmış, bu paradan techiz, tekfin, telkin, ıskat-ı salat, yedisi, kırkı ve senesi günlerindeki masrafların karşılanmasını istemişti. Ayrıca buradan kalan 350 kuruş vasiye teslim edilecek, vasi parayı işletecekti. 250 akçenin geliri ise fakirlerin doyurulmasına harcanacaktı¹¹⁵.

¹⁰⁹ Fatma Hatun bnt. Mehmed Vasiyetnamesi, BŞS, B 285/7 a. (10 Rebiülahir 1087/22 Haziran 1676). Vasiyet sahibi ayrıca aynı mahallede kendi oturduğu evini de vakfetmişti. Evde önce kendisi, sonra oğlunun cariyesi daha sonra da muhtaç bir kimse oturabilecekti.

¹¹⁰ Gülsüm bnt. Abdullah Vasiyetnamesi, BŞS, B 142/81 a. (1 Ramazan 1088/28 Ekim 1677).

¹¹¹ Her sene 15 kuruş Hz. Üftade Zaviyesi şeyhine tevliyet hakkı olarak verilecek, 6 kuruş vakıf cabisine, 6 kuruş Hz. Üftade Cami imamına, 6 kuruş hatibe, iki müezzine 6'şar kuruş, 4 devirhanın her birine 1,5 kuruş verilecek, 3 kuruş minarenin kandilini yakan kayyıma, 6 kuruş cami-i şerifin aydınlatma/mum giderlerine, 1,5 kuruş su yolcusuna, 1,5 kuruş tuvaletleri temizleyen ferraşa verilecek, yine Üftade Hazretlerinin Kızılcabayır'da inşa ettirdiği cami imamı ve hatibine 6'şar kuruş, müezzinine 6 kuruş, 3 kuruş kayyıma verilecek, 4 devirhanın her birine 1,5 kuruş verilecek, 2 kuruş caminin aydınlatma/mum giderlerine, 3 kuruş minarede kandilleri yakan kayyıma verilecektir.

¹¹² Ahmed Ağa b. Abdülmümin Vakfiyesi, BŞS, B 112/28 b. (15 Şaban 1089/2 Ekim 1678).

¹¹³ Kurulan vakfın mütevellisi mahalle cami imamı Mehmed Efendi b. Alaüddin idi. İsmihan Hatun bnt. Ömer Dede Vakfiyesi, BŞS, B 112/32 b. (7 Ramazan 1089/23 Ekim 1678).

¹¹⁴ İbrahim Efendi, yukarıda zikredilen vakfı için 4000 esedi kuruş nakit bağışlamıştı. İbrahim Efendi b. Abdurrahman Vakfiyesi, BŞS, B 112/73 ab. (1 Muharrem 1090/12 Şubat 1679). İbrahim Efendi vakfiyesinin aynı tarihli ve aynı içerikli başka bir kaydı da şuradadır: Bk. BŞS, B 142/23 b-24 a.

¹¹⁵ Rabia bnt. Hüseyin Vasiyetnamesi, BŞS, B 144/34 b. (1 Cemaziyelevvel 1095/16 Nisan 1684).

1684 yılı ortalarında İshakşah Mahallesi'nden Hanım Hatun bağış, infak düşüncelerini bir vasiyet-vakfiye tarzında kaleme almış, ölümü sonrası yapılmasını istediği işler için 600 kuruş bırakmıştı. Bu işlerden¹¹⁶ biri de ölüm gününden bir yıl sonrasına kadar kutsal gecelerde yemek pişirilmesi ve fukaranın yedirilip doyurulması idi¹¹⁷.

Hızır Emir [Sultan] Mahallesi sakinlerinden Hasan b. Recep'in vasiyeti dönemin yaygın anlayışına uygundu. Onun vasiyetindeki şartları, terekesinden 73 kuruş ayrılması, ölümü sonrası mutlak işlerin yerine getirilmesi, bu arada ölümünden bir yıl sonra mübarek gecelerde yemek pişirilip fakirlere dağıtılmasıydı¹¹⁸.

Hacı İskender Mahallesi'nden Ümmühan Hatun, ölümünden sonra yapılacakları bir vasiyet-vakfiye tarzında yazdıran kadınlardan biriydi. O, ölümü halinde bir çift altın bileziğinin satılmasını, parasıyla teçhiz, tekfin gibi işlemlerin yapılmasının ardından ölümünün birinci yılı içinde mübarek gecelerde yemek pişirilip fakirlere dağıtılmasını/yedirilmesini kayıt altına almıştı¹¹⁹.

Arap Mehmed Mahallesi'nden Hacı İlyas b. Hızır hem vasiyetname şartlarını yazdırmış hem de vasiyeti içeriğinde bir vakıf tesis etmişti. Vasiyete göre 154 kuruş nakit ayırmış, bunun 50 akçesini teçhiz, tekfin ve ıskat-ı salat işlerine bırakmıştı. 78 kuruşun ise seçtiği vasiye teslim edilmesini, vasiyin bu parayla istediği bir zamanda yemek hazırlatıp fakirleri doyurmasını istemiştir¹²⁰.

On yedinci yüzyılın sonlarına doğru vasiyet sahibi kadınlardan biri Katibe Hanım'dı. O tüm malının üçte birine denk gelen 3000 akçeyi terekesinden ayırıp çeşitli işler için bağışladı. Bu para, ölümünde teçhiz, tekfin ve ıskat-ı salat işleri için kullanılacaktı. Ayrıca âdet üzere belirli günlerde yemek hazırlanması ve fukaraya sunulması içindi¹²¹.

1694 yılı Martı'nda Elvan Bey Mahallesi'nden Meryem Hatun vasiyet-vakfiyesini sicile kaydettirmiş durumdaydı. Kaydın vasiyet bölümünde ölümü sonrasında teçhiz, tekfin, ıskat-ı salat işleri, vefatının üçüncü, yedinci, kırkıncı gibi belirli günlerde de yemek hazırlanması ve fakirlere dağıtımını masrafları için 3000 kuruş nakit bırakmıştı¹²².

Bursa'lı vasiyet sahiplerinden biri de kale içindeki Cami-i Kale Mahallesi'nden el-Hac Halil Ağa b. Mehmed idi. Vasiyetindeki işler için 200 kuruşluk bir meblağ ayırmıştı. Paranın yarısı vefatında teçhiz, tekfin, ıskat-ı salat işlemlerine, oruç ve yemin kefaretlere sarf olunacaktı. Diğer yarısıyla vefat gününde, yedisinde, kırkıncı, senesinde ve mübarek gecelerde yemek pişirilecek fukaraya ikram edilecekti¹²³.

¹¹⁶ Hanım Hatun, teçhiz, tekfin, ıskat-ı salat ve hac şartlarından sonra 50 kuruşun kendi oturduğu İshakşah Mahallesi avarız akçesi vakfına vakfedilmesini, diğer 50 akçenin Hacı Baba Mahallesi avarız akçesi vakfına bırakılmasını, yine 50 kuruşun Balıklı Köyü'nün avarız akçesi vakfına verilmesini istemişti.

¹¹⁷ Hanım bnt. Nuh Çelebi Vasiyetnamesi, BŞS, B 142/101 b. (3 Recep 1095/16 Haziran 1684).

¹¹⁸ Hasan b. Recep Vasiyetnamesi, BŞS, B 210/1 ab. (Evasıt-ı Cemaziyelahir 1096/19 Mayıs 1685).

¹¹⁹ Vasiyetin devamında terekeden 13500 akçe ayrılacağı, bunun 5000 akçesinin mahalle mescidi kayımine verileceği, 3500 akçesinin mahalle mescidinin tamirine harcanacağı, 5000 akçesinin dahi Selçuk Gazi Köyü fakirlerinin avarızına harcanacağı kayıtlıydı. Ümmühan Hatun bnt. Ömer Vasiyetnamesi, BŞS, B 210/5 a. (13 Recep 1096/15 Haziran 1685).

¹²⁰ Vasiyet yoluyla kurulan vakıf bölümünde ise 20 kuruşun -muhtemelen mahalle vakfi için- vakfedilmesini, bu paranın işletilerek elde edilen gelirle Arap Mehmed Mahallesi mescidine bal mumu alınıp yakılmasını şart kılmişti. Elhac İlyas b. Hızır Vasiyetnamesi, BŞS, B 149/97 b. (25 Zilhicce 1100/10 Ekim 1689).

¹²¹ Kâtibe bnt. Abdullah Vasiyetnamesi, BŞS, B 151/19 b. (19 Zilhicce 1103/1 Eylül 1692).

¹²² Vasiyet sahibi ayrıca mahalle avarız vakfi için 1000 kuruş vakıf yapmıştı. Paranın mahalle vakfi mütevellisi eliyle işletilmesini, gelirinin yine mahalle avarızına sarf edilmesini istemişti. Meryem Hatun bnt. Yusuf Vasiyetnamesi, BŞS, B 151/85 a. (25 Recep 1105/22 Mart 1694).

¹²³ Elhac Halil Ağa b. Mehmed Vasiyetnamesi, BŞS, B 152/71 b. (9 Zilhicce 1106/21 Temmuz 1695).

Bursa’da Ramazan Baba Zaviyesi zaviyedarı olan Seyyid Derviş Ali b. es-Seyyid Mehmed’in vakfı hem dergahla hem de buradaki dervişlerin iâşesiyle ilgiliydi. Tekke için bağışlanan bahçelerin geliri, yine Ramazan Baba Zaviyesinde mukim ve misafir olan Bektaşî dervişlerinin yemek giderlerine harcanaktı¹²⁴.

Sonuç

Araştırmada 17. yüzyılda Bursa merkezde yemek dağıtım hizmetine yönelmiş, bu yönde şart belirtmiş vasiyet veya vakıf sahibi 70 kişiye ait belgeye ulaşılmıştır. Değerlendirmeler bu belgeler üzerinden yürütülmüştür. Elde edilen vesikalardan 48’i vakfiye, 22’si ise vasiyet/vasiyet-vakfiye türündedir. Bu bize göstermektedir ki çalışmaya konu olan yetmiş kişi, ilgili dönemde hayır amaçlı yemek pişirme, halka dağıtım amaçlarını birbirine yakın ancak farklı yollarla yerine getirebilmişlerdir. Bu yollar; bazen doğrudan bu yönde bir vakıf kurma, bazen vasiyet-vakfiye oluşturma, bazen de doğrudan meseleye yer veren vasiyetname şartları bildirmektir. Meseleye daha geniş bir açıdan bakılacak olursa 17. yüzyıl Bursa’ında imarethanelerin dışında halkın çeşitli vesilelerle yemek dağıtım geleneğini yaşattığı, parasız yemek ikramını sürdürdüğü söylenebilir. Yediyıldız’ın da vakıf kurmada belirttiği gibi¹²⁵ yemek ikramı hususunda da ruhi amillerin, dini, sosyal, kültürel sebeplerin ve bu yöndeki geleneğin etkili olduğu düşünülebilir. Zaten vasiyet ve vakıf sahiplerinin birçoğu bu işin “mu’tad olduğu üzere” yapılmasını istemişler, yani geleneğe ve geçmiş uygulamalara atıf yapmışlardır.

Belgelere göre Bursa’da yemek dağıtım hizmetine katılan yetmiş kişiden 35’i erkek, 35’i ise kadındır. Konuya bu açıdan bakıldığında, hem kadınların hem de erkeklerin yedirip içirme faaliyetine bir vakıf veya vasiyet yoluyla katıldıkları, uygulamada aralarında önemli bir fark olmadığı ve bu sorumluluğu erkekler kadar kadınların da üstlendiği anlaşılmaktadır. Belki bu durumu ilgili yüzyılda Bursa şehir halkına teşmil etmek yanlış olmaz. Durumun başka şehirlerde ya da farklı dönemlerde böyle olup olmadığını ileride yapılacak çalışmalar gösterebilir. Ancak şurası kesindir ki Osmanlı toplumunda kadınların vakıf, hayır ve vasiyet işlerine katılımı bu çalışmayla bir kez daha kanıtlanmıştır¹²⁶.

Bursa’da belgesine ulaşılan yetmiş kişiden 14’ü kadın, 8’i erkek olmak üzere 22 kişi yemek dağıtım hizmetine ilişkin şartları vasiyetname veya vasiyet-vakfiyelerinde belirtmişlerdir. Bu şartların çoğu birbirine oldukça benzemektedir. Şart sahiplerinin çoğu, vefatlarının ardından gerçekleştirilmek üzere öncelikle techiz, tekfin, iskât-ı salât, cenaze ve kabir işlemleri için mallarından/terekelerinden belirli meblağlar ayırıyorlardı. Ardından belgelerde vurgulandığı gibi

¹²⁴ Vakıf, Bursa’da bahsi geçen zaviye bitişinde bir bağ ile yine aynı bölgede içinde ağaçlar olan 17 dönümlük bir bahçe vakfetmişti. Es-Seyyid Derviş Ali b. es-Seyyid Mehmed Vakfiyesi, VGM. VKA, 734/37/12. (7 Zilhicce 1110/6 Haziran 1699).

¹²⁵ Yediyıldız, kişileri vakıf kurmaya yönelten sebepler arasında gelenek, muhafazakarlık ve taklit gibi olguları sıralar ve açıklar. Yediyıldız, age., s. 58-66.

¹²⁶ 18. yüzyılın ikinci yarısında Bursa’da kadınların çeşitli amaçlar için hem para vakfı kurma hem de mevcut vakıflardan kredi/borç alma faaliyetlerine katıldığı ve bu şekilde ekonomik ve sosyal hayatın içinde oldukları ortaya konmuştur. Buna göre ilgili dönemde 232 para vakfından 26’sını kadınlar kurmuştur. Para vakıflarından kredi çekenlerin %24’ü kadındır ve bu kadınların çektiği kredi miktarı %21’e yakındır. Miyase Koyuncu Kaya, “Osmanlı Kadını ve Para Vakıfları, 18. Yüzyıl İkinci Yarısı Bursa Örneği”, 21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar Değişim ve Güçlenme Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi (13-16 Ekim 2009) Bildiri Kitabı, 5 (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 2010): 126-127. Cafer Çiftçi, vakıfların muhasebe defterleri üzerinden yaptığı incelemede Bursa’da 16. yüzyılda 46, 18. yüzyılda da 74 adet vakıf kurucusunun kadın olduğunu bildirir. Bu rakamların toplam şahıs vakıf kurucuları içerisindeki yeri 16. yüzyıl için %14, 18. yüzyıl için %24’tür. Çalışmada vakıf kurucu kadınlar yanında vakıflardan kredi çeken kadınların da sayısı, oranları ve çektikleri kredik miktarları açıklanmıştır. Örneğin 1783-1784 senesinde para vakıflarından kredi alan 3912 kişiden 884’ü kadındır ve bu rakamla Bursa’daki kadınlar kredi çeken toplam fertlerin sayısı içerisinde %23’lük bir paya sahiptir. Çiftçi, age., s. 50, 217. Bursa ekonomisinde ve çalışma hayatında kadınların yeri hakkında bk. Haim Gerber, “Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa’da Kadın’ın Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700)”, Çev. Hayri Erten, Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 8/8 (1998): 327-343.

“mu’tad olduğu üzere” cenaze defin gününde, vefatın üçüncü, yedinci, kırkinci günleri ile sene devrinde yemekler hazırlanmasını ve cenaze törenine katılanlara, mahalle halkına, fakirlere dağıtılmasını istiyorlardı. Bu anlayış ve uygulamanın o dönemde çok güçlü bir gelenek olduğu anlaşılıyor. Bazen vasiyet sahipleri, bu yemeğin, kendisinin ölümünden bir yıl geçene kadar mübarek sayılan kandil gecelerinde pişirilip dağıtılmaya devam etmesini istemişlerdi.

Değerlendirmeye tabi tutulan belgelerden ikisi Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi vakfiye defterlerinden¹²⁷, 68 tanesi de Bursa şerhiye sicillerinden elde edilmiştir.¹²⁸ Anılan belgelerin beldenin kadısı tarafından düzenlendiği, yazıldığı/yazdırıldığı ve onaylandığı bilinmektedir. Çalışmaya konu olan belgelerden 11’i Arapça olarak kayda geçmiştir. Kadınlardan da erkeklerden de vakfiye veya vasiyetnamesini Arapça olarak yazdıranlar olmuştur. Belgeyi bu dilde düzenlemek, beldenin kadısının veya yazan katibin tasarrufu da olabilir. Ancak vâkıf ya da musiler belkide onların ahfadı belgede yazılanları bilmek ve uygulamak isteyeceklerinden bu kişilerin Arapça bildikleri de düşünülebilir. Konuya dair ilk belge 1609 yılı başlarına, son tarihli belge ise 6 Haziran 1699 tarihine aittir. Bursa’da yaşayanlar, yılın hemen her ayı kadı huzuruna gitmişler, istedikleri belgeleri düzenletip yazdırtabilmişlerdir. Yemek dağıtımını işini resmi bir hüviyete büründürmek için on kişi Zilhicce, dokuz kişi Ramazan, yedi kişi Muharrem, yedi kişi de Şaban ayını seçmiştir. Diğerleri diğer aylarda belgelerini kayıt ettirmişlerdir. Bursa’da halkın bir kısmı yemek pişirilmesi ve dağıtımını işinin özellikle kandil gecelerinde, Cuma gecelerinde, Ramazan akşamlarında, iki bayram gününde yapılmasını istemişlerdir. Aşure gününde de aşure veya yemek pişirilip dağıtılmasını isteyenler mevcuttur. Bu açıdan bakıldığında yukarıda verilen hicri aylarda niçin bir yoğunlaşmanın olduğu daha rahat anlaşılmaktadır.

17. yüzyılda Bursa’lı hayır sahipleri, belgelerde belirttikleri hayır işlerinin yerine getirilmesi için para, ev, bağ-bahçe, dükkan/işyeri, ev eşyası, altın gibi menkul veya gayrimenkul bir takım akarlar bağışlamışlardı. İncelenen 70 kişinin akar bağışı türleri aşağıdaki tabloda verilmiştir.

Tablo 1: Bağışlanan Akar Türleri, Bağışlayan Kişi Sayısı ve Oranı

Akar Türü	Bağışlayan Kişi Sayısı	Kişi Oranı
Para	40	%57
Para ve Bahçe	2	%3
Para ve Ev	2	%3
Ev	14	%20
Bağ-Bahçe, Arsa	8	%11
Dükkan/İşyeri	1	%1,5
Altın	2	%3
Ev Eşyası	1	%1,5
Toplam	70	%100

Bursa’lı hayırseverler, içlerinde yedirip içirme, yemek dağıtımını vb. şartları da taşıyan bir takım hayır işlerinin gerçekleşmesi için çeşitli gelir kaynakları bırakmıştı. Tablo 1’e göre hayır sahiplerinin %57’si, bahçe ve evle birlikte para ayıranlar da katılırsa %63’ü gelir kaynağı olarak para bağışlamıştı. Bu paraların isteklilere borç/kredi olarak verilme yoluyla işletilmesi istenmiş, gelecek kârla da vakıf veya vasiyet sahibinin belgesinde işaret ettiği hayırların yerine getirilmesi amaçlanmıştır. Yine 70 kişiden 14’ü (%20’si) hayır işleri için sadece ev bırakmış, evin önce süknası yani otuma şartı belirtilmiş, daha sonra bu evler kiraya verilerek geliri hayır amaçlarına yönlendirilmiştir. Hayır sahiplerinden 8 kişi (%11’i) gelir kaynağı olarak yalnızca bağ, bahçe, arsa

¹²⁷ VGM. VKA, Defter Nu: 594/129/114; 734/37/12.

¹²⁸ Mahkeme defterlerinden alınan 3 belge A serisi sicil defterlerinde, 65 adedi ise B serisinde yer almaktadır.

türünde akar bırakırken, 2 kişi de nakit ile birlikte bahçe bağışlamıştır. Bursa’lı iki kadın ise kendilerine ait altın bileziklerini hayır işleri için bağışlamışlardır. Öyle ki Ümmühan Hatun bnt. Ömer bir çift altın bileziğini, İsmihan Hatun bnt. Sefer Hanım ise 50 miskal ağırlığındaki bir çift altın bileziğini belirttikleri hayır işlerine harcanması için vasiyet etmiştir. Son olarak yemek hazırlanması ve dağıtımı için gerekli olan ev eşyasını bağışlayan bir hayırsever de mevcuttur. Bağışlanan ev eşyası arasında iki büyük kazan, 1 büyük, 1 küçük tencere, 2 bakraç, ayaklı sahan, 1 tepsi, 1 maşrapa, 2 deri sofralık, 2 peşkir, 2 haliçe, 1 alaca zili yaygı vardı. Genel duruma bakıldığında hayır sahipleri gelirinden yararlanılması için en çok para, ev ve bağ-bağçe bağışlamışlardı.

Vakıf veya vasiyet şartı olarak hazırlanması ve dağıtılması istenen yemekleri kim hazırlardı? Belgelerin %80’inde (56 tanesinde) bu işi kimin yapacağı açık olarak belirtilmemiş. Ancak %20’sinde açık veya kapalı olarak yemek hazırlıklarını kimin yürüteceğine dair bilgiler mevcuttur. Bu belgelerde de vakıf mütevellisi, vasi tayin edilen kişi, hayır sahibinin belirttiği kimseler, mahalle kayyımı veya mahalle (avarız vakfı) mütevellisi bu işi yürütmekle sorumlu tutulmuştur.

Tablo 2: Yiyecek İçecek Hazırlama ve Dağıtma İşinden Sorumlu Olan Görevliler

Sorumlu Görevli	Görev Veren Kişi Sayısı	Oranı
Vakıf Mütevellisi	6	%8,6
Vasi Tayin Edilen Kişi	2	%2,8
Mahalle Vakfı Mütevellisi	1	%1,5
Mahalle Mescidi/Vakfı Kayyımı	2	%2,8
Müderris	1	%1,5
Görevlendirilen Kişiler	2	%2,8
Belirtilmeyen	56	%80

Birkaç belgede yemek hazırlığı ve dağıtımı işinin vakıf mütevellisine verildiği şöyle ifade edilmiştir “...menzil, mütevellisi eliyle mâh be mâh kiraya verilecekti. Kira geliri ile mütevellî Cuma geceleri taâm tabh idüb...”. “...yed-i mütevellî ile kadrül-kıfaye pirinc ve yağ ve sair malmeme işтира olunub pilav tabh oluna...”. Vasiyet sahiplerinden bir kişi vasi olarak seçtiği damadını, diğer bir kişi de “vasi-yi muhtarım rey itdüğü üzere tabh-ı taâm ve it’âm-ı fukaraya harc...” diyerek seçmiş olduğu vasiyi yemek hazırlama ve dağıtma işiyle görevlendirmişti. Hayır sahiplerinden iki kişi mahalle mescidi/vakfı kayyımını yemek işine memur etmişti. Bu kişilerden birisi Hacı İskender Mahallesi mahalle mescidi kayyımı idi. Diğerinde ise söz konusu görev “...100 akçe dahi mahallede yemek pişirib dağıtan mahalle kayyımına verile...” denilerek yine kayyıma bırakılmıştı. Bir vakıfta tüm yemek işleri mahalle mütevellisi eliyle yürütülecekti. İki hayır sahibi, yemek hazırlığı ve dağıtımı için doğrudan isim belirterek kişiler görevlendirmişti. Bu kayıtlardan birinde “...mahalle-yi mezburede [Şehâbeddin Paşa Mahallesi] mescid-i şerifde fukara it’âm olunmak için tabh olunan taâm mezbur Hüseyin Bey ile zevce-i menkûhesi olub mu’tekdim Belkıs dahi kendi menzinde tabh idüb fukaraya it’âm ideler...” denilerek yemeğin kimler tarafından ve nerede hazırlanacağı açıkça belirtilmişti. Yemek hazırlama/hazırlatma ve dağıtma işinin kim tarafından yapılacağı konusunda herhangi bir bilgi verilmeyen belgelere gelince, bu konuda şunlar söylenebilir. Öncelike vakıfların her türlü mali, idari ve yürütme işlerinden sorumlu görevliler mütevellilerdi. Vasiyet sahiplerinin vasiyetlerini yerine getirmekle sorumlu olanlar da vasilerdi. Eğer belgelerde farklı bir durum dile getirilmediği sürece hayır sahiplerinin amaçlarını yerine getirme işi -ki buna yemek hazırlığı ve dağıtımı, bunların organizasyonu da dahildir- bu görevlilere ait olduğu düşünülebilir.

Belgelere göre çok az sayıda insan yemeklerin nerede pişireceğini/hazırlanacağını şartlar arasında açıkça beyan etmişti. Yemekler muhtemelen ya şart sahibi kişinin evinde ya yakınlarına ait belirtilen bir evde ya da daha genel ölçekte mahallede pişiriliyordu. Tekke veya zaviyede dağıtılan yemeklerin tekke mutfağında hazırlandığı düşünülebilir. Birçoğu, yemeklerin tam olarak nerede hazırlanacağına dair kesin bir bilgi vermemiştir. Ancak yemeklerin, servis ve ikram edildiği mekanlara gelince bu konudaki bilgiler tablodaki gibi çeşitlilik arz etmektedir.

Tablo 3: Yemeklerin Halka Dağıtım Mekânları, Sayı ve Oranları

Yemek Dağıtılan Yer	Yemek İkramı Sayısı	Oranı
Mahalle	27	%38,6
Tekke, Zaviye, Hangâh	15	%21,5
Cami ve Mescit	8	%11,5
Mektep, Medrese	2	%2,8
Ev	2	%2,8
Kasaba, Köy	2	%2,8
Mesire Yeri	1	%1,4
Has Fırın ve Saraçhane	1	%1,4
Yer Belirtilmeyen	12	%17,2

Belgelerden ve tablo 3'ten anlaşıldığı kadarıyla yemek dağıtımını çoğu zaman mahalle ölçeğinde gerçekleştiriliyordu. Çünkü en çok mahalle ahalisinin, mahalle fakirlerinin bu yemekleri yeme hakkı vardı. Bunun yanında cami veya mescitler, tekke ve zaviyeler, mektep veya medreseler, mesire yerleri, kasaba ve köyler, evler yemek dağıtımını yapılan diğer mekanlardı. 70 kişiden 27 kişi yedirip içirme faaliyetinin tam olarak nerede gerçekleştirileceğini açıkça yazmasalarda belgelerinde “mahalle fukarası it'âm edile” gibi sözlerle bu işin mahallelerinde icra edileceğine işaret etmişlerdi. Cami veya mescitlerdeki yemek sunma işinin birkaçı da yine hayır sahibinin mahallesindeki mescit veya camisinde gerçekleştiriliyordu. Buraya tabloda son satırdaki yer belirtilmeyenleri de eklemek yerinde olacaktır. Zira bu grup, ölüm gününde ve daha sonrasında yani ölümünün üç, yedi, kırk ve sene devriyesi gibi günlerde fukaraya yemek dağıtılmasını istemişlerdi. Dolayısıyla bu cenaze merasimi ve anma günlerine en çok mahalle halkının katılacağı düşünülürse, yine dağıtılan yemeklerin mahalle ölçeğinde ya cenaze evinde ya da mahalle mescidinde verileceği akla yatkın geliyor. Hayır sahiplerinden 15 kişi, yedirip içirme faaliyetini adlarını belgelerinde açıkça zikrettikleri tekke, zaviyelerde gerçekleştirmek istemişlerdir. Bursa'da 17. yüzyılda çeşitli tasavvuf ekollerine bağlı çok sayıda tekke, zaviye olduğu bilinmektedir. Hayır sahipleri de yemek dağıtım işi için tekke ve zaviyeleri seçmişler, buradaki tekke mensuplarına, tekkeye dışarıdan gelen misafirlere yemek ikramı için şartlar belirtmişlerdir. Yemek dağıtımını yapıldığı belirlenen tekkeler arasında; İznik'teki Eşrefzade Zaviyesi, Ahmet Paşa Mahallesi'ndeki Muhyiddin Efendi Zaviyesi, Timurtaş Paşa Mahallesi'nde adı zikredilmeyen bir zaviye, Pınarbaşı mevkiinde Mevlana Hangâhı (Mevlevihane), Ahi Tekyesi Zaviyesi, Ramazan Baba Zaviyesi (Bektaş Zaviyesi), Ahmet Paşa Mahallesi'nde Hayrettin Efendi Zaviyesi, Hz. Üftade Zaviyesi, Halvetiye'ye bağlı Karakedi Zaviyesi, Bağlar Zaviyesi, Ahmet Paşa Zaviyesi bulunuyordu. Yemek dağıtımını yapılan diğer bir mekân ise cami ve mescitler idi. Hayır sahiplerinden 8 kişi, mahalleliye, cemaate, halka cami veya mescitlerde yemek ikramı yapılmasını istemişti. Hz. Emir (Sultan) Camii, Zeyniye Camii, Üftade Camii, Yıldırım Han Camii, Enbiyaoğlu Mahallesi Mescidi, Hoca İlyas Mahallesi Mescidi, İbrahim Paşa Mescidi, Ulucami, içinde parasız yemek dağıtılan dini kurumlardı. Özellikle aşure günü, kandil, Ramazan gibi kutsal sayılan gün veya gecelerde bu kurumlarda halka çeşitli türde yiyecekler ikram edilmişti. Belgelerde mektep veya medreselerde de yemek ikramı örneklerine rastlanmıştır. Buna göre Bursa'da bir kişi Kazzazoğlu Mektebi'nde öğrencilere yemiş dağıtılmasını istemiş, bir

kişi de Yıldırım Han Medresesi'nde toplanacak medrese öğrencilerine pilav pişirilip dağıtılmasını şart koşmuştur. Böylece mektep ve medrese öğrencilerinin bu yedirip içirme hizmetinden yararlandıkları anlaşılıyor. Öğrencilere sadece belirtilen mekânlarda değil, gittikleri mesire yerlerinde de masrafı hayır sahipleri tarafından karşılanan yemek ikramı yapılıyordu. Örneğin Ulucami'de hadis okuyan öğrenciler müderrisleriyle beraber bahar ve güz aylarında yılda iki defa mesireye gittiklerinde, hazırlanan yemekler onlara sunuluyordu. Bunların dışında bir hayır sahibi Dereköy'de köy ahalisi için, bir başka kişi de Manavgat'ta Salur Kasababı'nda kasaba sakinleri için yemek dağıtılmasını istemişti. Muhtemelen önceki görev yerlerinden biri İstanbul'daki saray olan İbrahim Ağa b. Abdurrauf, saray fırını ve saraçhanesinde çalışan görevlilere yemek dağıtılması için vakfiyesinde şart belirtmişti. İki hayır sahibi, hazırlanan yemeğin misafirlere evde sunulacağını açıkça beyan etmişti. Bu beyanlardan biri Duhter-i Şeref Mahallesi'nden Kerime Hatun b. Abdullah'a aitti. O, bir takım mutfak ve ev gereçleri vakfettikten sonra bunların Elhâc Sinan ve evlatlarına vakfettiği eve konulmasını, aşure günü ve iki bayramda bu evde yemek hazırlanmasını, daha sonra yere halı ve kilimler serilip üzerinde misafirlere yemek servisi yapılmasını şart koşmuştu.

Hazırlanan yemekler, yukarıda zikredildiği gibi başta mahalle ahalisine, fakirlere, cami, mescit cemaatine, tekkelerdeki dervişlere ve zaviyeye gelenlere, müderrisle birlikte medrese öğrencilerine ikram ediliyordu. Öyle ki bu yemek dağıtımı, her yıl Ramazan ayı, kandiller, aşure günü veya ölüm günü gibi belirli günlerde tekrar edilebildiği için mahalle halkının ve fakirlerin çoğu ya da derviş ve öğrenciler gibi daha özel gruplar yılın birçok gününde parasız yemek yeme imkanı elde etmiş oluyorlardı.

Dağıtılan yiyeceklere bakılacak olursa bunların başında pirinç yani pilav ve et gelmekteydi. Tatlı türlerinden Ramazan helvası adıyla bilinen helva, zerde ve aşureyi de buraya eklemek gerekir. Bazen mevsim meyvelerinin ikramı da söz konusuydu.

Tablo 4: İkrâm Edilen Yiyecek Türleri

Yiyecek Türü	Dağıtan Kişi Sayısı	Oranı
Pilav	1	%1,4
Pilav, Zerde	4	%5,7
Pilav, Et, Zerde	1	%1,4
Pilav, Zerde, Aşure	1	%1,4
Helva	7	%10
Helva, Meyve	1	%1,4
Belirtilmeyen	55	%78,6

Tablo 4'te görüldüğü üzere hayır sahiplerinden en az 7'si (%10'u) pilav veya yanında bir tatlının pişirilip ikram edilmesini istemişti. Helva da vakıf ve vasiyet sahiplerince dağıtılması istenen yiyeceklerdendi. 8 kişi helva dağıtımı için şart bildirmişti. Belgelerde Ramazan Helvası adıyla bilinen bir helva türünden bahsedilmektedir. Bu helva özellikle Ramazan ayında, Kadir gecesinde dağıtılıyordu. Bir kayıta Ramazan helvasının has un, sade yağ ve bal ile pişirileceği yazılıdır. Bu tür bilgilerden hareketle yiyecek içecek hizmeti içeren vakfiye veya vasiyetnamelerin yemek kültürü, gastronomi ve yemeğin törenlerle ilişkisi açısından da değerlendirilmeleri yerinde olacaktır. Hayır sahiplerinin %78,6'sı belgelerde, sunulacak yiyecek türünü belirtmemiş, bunun yerine "taâm pişiriliüb" veya "tabh-ı taâm" gibi genel ifadeler kullanmışlardır. Böyle bir durumda halka sunulan yiyecek türlerini tam olarak belirlemek mümkün olmasa da geleneğe ve tablodaki diğer örneklere bakılarak bu konuda bir fikir sahibi olunabilmektedir. Söz konusu yiyeceklerin hazırlanması, pişirilmesi ve servis edilmesi amacıyla gerekli mutfak ve el eşyalarının da vakfedildiği önceki paragraflarda açıklanmıştır.

Sonuç olarak bakılacak olursa 17. yüzyılda Bursa’da imarethanelerin dışında başta mahalleli ve fakirler olmak üzere değişik kesimlere yemek dağıtımını işi büyük ölçekte bir gelenek halinde sürdürülmüştür. Bu yöndeki birçok şart vakfiye ve vasiyetname türü belgelere yansımıştır. Bahsedilen belgeler, yemek dağıtımını hizmetiyle ilgili şartlar içermenin yanında dinî inanç ve ritüeller, mahalle kültürü, yemek kültürü, döneme ve topluma yansıyan gelenekler, yardımlaşma, toplumsal kesimler arasındaki ilişkiler vb. birçok yönden aydınlatıcı örnek ve bilgiler içermektedir. Bu türden çalışmaların Osmanlı Devleti’nin değişik bölge veya şehirleri ölçeğinde yapılması, Osmanlı toplumunda yedirip içirmenin ne denli önemli bir olgu olduğunu göstermesine önemli katkı sağlayabilir.

Kaynakça

Arşiv Kaynakları

a-Cumhurbaşkanlığı Osmanlı Arşivi [BOA]

BOA, MŞH.ŞSC.d. Bursa Şeriye Sicilleri (BŞS), A 160/44; 160/108; 160/135.

BOA, MŞH.ŞSC.d. Bursa Şeriye Sicilleri (BŞS), B 8/164; 26/90; 30/64; 33/80; 39/17; 37/85; 40/150; 41/104; 42/123; 44/38; 45/66; 48/26; 48/19; 50/54; 51/40; 55/131; 54/28; 59/33-34; 57/60; 56/35-36; 56/81; 54/110; 59/151; 54/158; 56/72; 61/14; 61/55; 61/145; 63/134; 66/63; 66/86; 64/186; 69/6-7; 83/44; 88/149; 90/65; 93/90-91; 96/58; 103/12; 103/80; 103/91; 109/193; 110/8; 112/28; 112/32; 112/73; 129/138-139; 132/6; 142/23-24; 142/81; 144/34; 142/101; 146/29; 146/36; 149/97; 151/7; 151/19; 151/85; 152/71; 185/27; 186/18; 210/1; 210/5; 285/7.

b-Vakıflar Genel Müdürlüğü Vakıf Kayıtları Arşivi

VGM. VKA, Defter Nu: 594/129/114.

VGM. VKA, Defter Nu: 734/37/12.

Kaynak Eserler ve İncelemeler

Akgündüz, Ahmet. *İslam Hukukunda ve Osmanlı Tatbikatında Vakıf Müessesesi*. İstanbul: Osmanlı Araştırmaları Vakfı, 2013.

Akkoç, Fatma Kırçıl. “Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyılın İkinci Yarısında (1550-1565) Bursa Vakıfları.” Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010.

Albayrak, Murat. “Şehirlerin Gelişimi Açısından Külliye ve Hanların Önemi Osmanlı Devri Bursa Külliyesi ve Hanları.” Araştırma projesi, Uludağ Üniversitesi, Bursa 2015.

Altıntaş, Zeynep. “Muradiye Külliyesi ve Haziresindeki Türbeler.” Yüksek lisans tezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, 2008.

Ateş, Nilüfer. “Emir Sultan Külliyesi (XV.-XVII. Yüzyıllar).” Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017.

Aydın, Nur Gül. “Bursa Orhan Gazi Külliyesi.” Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2017.

Azamat, Nihat. “Üftade”, TDV İslam Ansiklopedisi, 42 (İstanbul 2012), ss. 282-283.

Barkan, Ömer Lütfi. “Süleymaniye Camive İmaret Tesislerine Ait Yıllık Bir Muhasebe Bilançosu 993/994 (1585-1586).” *Vakıflar Dergisi* 9 (1971): 109-161.

- Barkan, Ömer Lütfi. “Fatih Cami ve İmaret Tesislerin 1489-1490 Yıllarına Ait Muhasebe Bilançoları.” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1962-63): 297-341.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Şehirlerin Teşekkül ve İnkişafı Tarihi Bakımından: Osmanlı İmparatorluğunda İmaret Sitelerinin Kuruluş ve İşleyiş Tarzına Ait Araştırmalar.” *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası* 23/1-2 (1962-63): 239-296.
- Barkan, Ömer Lütfi. “Edirne ve Civarındaki Bazı İmaret Tesislerinin Yıllık Muhasebe Bilançoları.” *Türk Tarih Belgeleri Dergisi* 1/2 (1964): 235-377.
- Başol, Samettin. “Vakfiyelerine Göre XV. Yüzyıl Bursa Vakıfları.” Yüksek lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2000.
- Başol, Samettin. “Kentleşme, Ekonomi ve Sosyal Hayat Yönleriyle 17. Yüzyıl Bursa Vakıfları.” (Doktora tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.
- Berki, Şakir. “Vakıflar.”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 38/1 (1981): 133-164.
- Budak, Ayşe. “Gücü Besleyen Mimarlık: Osmanlı İmaretleri.” Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2015.
- Budak, Ayşe. “İmaret Kavramı Üzerinden Erken Osmanlı Ters T Planlı Zaviyeleri İle Aşhanelerin İlişkisi: Osmanlı Aşhanelerinin Kökekine Dair Düşünceler.”, *METU JFA*, 2016/1, (33:1): 21-36.
- Çekiç, Faruk Taylan. “Bursa Hançerli Fatma Sultan Külliyesi.” Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2019. Özdoğan, Nimet. “Hamza Bey ve Külliyesi.” Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010.
- Çelebi, Azize Gelir. “Somut Olmayan Kültür Mirası ‘İmaret Geleneği’ ve Osmanlı İmaretleri.” Yüksek lisans tezi, Kadir Has Üniversitesi, 2017.
- Çiftçi, Çiftçi. *Bursa’da Vakıfların Sosyo-Ekonomik İşlevleri*. Bursa: Gayet Kitabevi, 2004.
- Demirel, Hale. “Mahkeme Sicillerine Göre XVI. Yüzyıl İlk Yarısında Bursa Vakıfları.” Yüksek lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2006.
- Ergin, Nina, Christoph K. Neumann, Amy Singer, Ed. *Feeding People, Feeding Power; Imarets in the Ottoman Empire*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 2007.
- Ertuğ, Zeynep Tarım. “İmaret”, TDV İslam Ansiklopedisi, 22 (İstanbul 2000), s. 219-220.
- Gerber, Haim. “Bir Osmanlı Şehri Olan Bursa’da Kadın’ın Sosyo-Ekonomik Statüsü (1600-1700)”. Çev. Hayri Erten, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/8 (1998): 327-343.
- Gökbilgin, M. Tayyib. “Murad I. Tesisleri ve Bursa İmaret Vakfiyesi.” *Türkiyat Mecmuası* 10 (1953): 217-234.
- Güneş, Ahmet. “Bir İmar Düzeni ve Hayır Kurumu Olarak Osmanlılarda İmaret.” *Milli Folklor* 9/66 (2005): 26-33.
- Gürbıyık, Cengiz. “Osmanlı İmaretleri (Aşevleri).” Doktora tezi, Ege Üniversitesi, 2013.
- Hızlı, Mefail. “Bursa’da Selâtin İmaretleri.” *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2001): 33-62.

- Hızlı, Mefail. *Mahkeme Sicillerine Göre Osmanlı Klasik Dönemi Bursa Medreselerinde Eğitim-Öğretim*. Bursa: Esra Fakülte Kitabevi, 1997.
- Huart, Cl. “İmaret”, *İslam Ansiklopedisi*, 5/2 (İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1987), ss. 985.
- İnan, Abdülkadir. “Orun ve Ülüş Meselesi.” *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 1987, ss. 241-254.
- Kafesoğlu, İbrahim. *Türk Milli Kültürü*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1993.
- Kallek, Cengiz. “Kile”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 25 (Ankara 2022), ss. 567-570.
- Kaplanoğlu, Raif. *Bursa Ansiklopedisi I (Yer Adları)*. Bursa: Avrasya Etnografya Vakfı Yayınları, 2001.
- Kara, Mustafa. “Eşrefiyye”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 11 (İstanbul 1995), ss. 477-479.
- Kaya, Miyase Koyuncu. “Osmanlı Kadını ve Para Vakıfları, 18. Yüzyıl İkinci Yarısı Bursa Örneği.” *21. Yüzyılın Eşiğinde Kadınlar Değişim ve Güçlenme Uluslararası Multidisipliner Kadın Kongresi (13-16 Ekim 2009) Bildiri Kitabı*, 5 (İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Yayını, 2010): 122-129.
- Kazancıoğlu, Habibe. “16. Yüzyıla Ait Bazı Vakfiyeler Işığında Osmanlı Dönemi İmaretleri.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi* 10/53 (2017): 283-301.
- Kazıcı, Ziya. “Osmanlı Devleti’nde İmâret”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, V (Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002), ss. 44-48.
- Köç, Ahmet. “Chapter 1: Free Food Distribution in Ottoman Imarets or the Social Aspects of Power of Nutrition.” *Turkey at the Beginning of 21st Century: Past and Present*, ed., R. Efe-M. Ayışığı, Ö. Düzbakar- M. Arslan. Sofia: St. Kliment Ohridski University Press, 2015.
- Köç, Ahmet. “İdari ve Mali Açılardan XVII. Yüzyılda Seyyid Hüseyin Gazi Tekkesi.” *Türk Kültürü ve Hacı Bektaş Veli Araştırmaları Dergisi* 72 (2014): 15-42.
- Köç, Ahmet. “Osmanlı Devleti’nde Devlet-Tekke İlişkisinin Önemli Bir Tanığı: Halveti Şeyhi Sofyalı Bâlî Efendi ve Vakıfları.” *Belleten* 80/289 (2016): 797-822.
- Küçükdağ, Yusuf. “Karatay İlçesindeki İmaretler.” *Karatay Tarih-Kültür-Sanat*, haz., Yusuf Küçükdağ, Yaşar Erdemir, Bekir Şahin (Konya: Karatay Belediyesi Kültür Yayınları, 2012): 812-815.
- Küçükdağ, Yusuf. “Konya Sultan Selim İmareti, Vakfiyesi ve Vakıfları.” *Yeni İpek Yolu Konya Ticaret Odası Dergisi Konya Kitabı VII, Özel Sayı* (2004): 263-279.
- Orbay, Kayhan. “16. ve 17. Yüzyıllarda Bursa Ekonomisi: Sultan Çelebi Mehmed Yeşil İmareti’nin Mali Tarihi (1553-1650).” *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi (OTAM)* 0/22, (2007): 125-158.
- Öcalan, Hasan Basri. *Bursa’da Tasavvuf Kültürü (XVII. Yüzyıl)*. Bursa: Gaye Kitabevi, 2000.
- Pamuk, Şevket. “Kuruş”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, 26 (İstanbul 2002), ss. 458-459.
- Pay, Salih. *Bursa İvaz Paşa Külliyesi*. Bursa: Eğitsan Yayınları, 1996.
- Pay, Salih. *Kuruluşundan Günümüze Yeşil Külliyesi*. Bursa: Bursa Büyükşehir Belediyesi, 2010.

- Sak, İzzet. *Şeri'ye Sicillerine Göre Konya'da Vasiyet Yoluyla Yapılan Hayır ve Vakıflar (1700-1750)*. Konya: Selçuklu Belediyesi Kültür Yayınları, 2008.
- Singer, Amy. "İmarethaneler", Çev: Alim Yıldız, *Türkler Ansiklopedisi*, X (Ankara: 2002), ss. 483-490.
- Singer, Amy. *Osmanlı'da Hayırseverlik Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti*. Çev., Dilek Şendil. İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2004.
- Taneri, Aydın. *Türk Devlet Geleneği Dün-Bugün*. İstanbul, Milli Eğitim Basımevi, 1993.
- Taşkın, Ünal. "Osmanlı Devleti'nde Kullanılan Ölçü ve Tartı Birimleri." Yüksek lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2005.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Sosyal Teşkilatlar Bütünlüğü Olarak Osmanlı Vakıf Külliyesi." *Türk Kültürü* 219 (1981): 262-271.
- Yediyıldız, Bahaeddin. "Müessese Toplum Münasebetleri Çerçevesinde XVIII. Asır Türk Toplumuna Vakıf Müessesesi." *Vakıflar Dergisi* 15 (1982): 23-53.
- Yediyıldız, Bahaeddin. *XVIII. Yüzyılda Türkiye'de Vakıf Müessesesi Bir Sosyal Tarih İncelemesi*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2003.
- Yediyıldız, Mustafa Asım. "Başlangıcından Günümüze Yıldırım Külliyesi ve Ulu Cami." Doktora tezi, Hacettepe Üniversitesi, 1995.
- Yenişehirlioğlu, Filiz. "XIV-XV. Yüzyıl Mimari Örneklerine Göre Bursa Kentinin Sosyal, Ekonomik ve Kültürel Gelişimi." *IX. Türk Tarih Kongresi Bildirileri III* (Ankara 1989): 1345-1353.
- Yıldız, Salim Tayfun "Bursa Yıldırım Bayezid Külliyesi." Yüksek lisans tezi, Ege Üniversitesi, 2001).
- <https://www.luggat.com/index.php#ceviri>. (erişim 15.08.2022)